

Robert Litwiński

(Maria Curie-Skłodowska University, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-5615-4450>

e-mail: robert.litwinski@mail.umcs.pl

Status and Prospects for Research on Non-Military Uniformed Formations in Poland (October 1938–October 1939)

*Stan i perspektywy badań nad funkcjonowaniem polskich pozawojskowych
formacji mundurowych (październik 1938 – październik 1939 r.)*

ABSTRACT

The article focuses on two main issues. The first is the effort to evaluate already available historiography on non-military uniformed formations (State Police, Silesian Voivodeship Police, Border Protection Corps, Border Guard, Prison Guard and National Railway Guard). They had been organized and trained along military lines and were responsible for internal security of the Second Polish Republic. All organizations mentioned were subordinated to civilian ministries. The paper covers months before the outbreak of

PUBLICATION INFO				
			 UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ	e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Robert Litwiński, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Project of the War Studies University entitled: <i>Polish 1939 Campaign – the Synthesis</i> , financed by the Polish Ministry of Education and Science (Contract MEIN/2021/DPI/319)				
SUBMITTED: 2023.04.12	ACCEPTED: 2024.10.11	PUBLISHED ONLINE: 2024.12.18		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE e-mail: reshistorica@umcs.pl	 	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS		 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES		

WWII and the time of the Polish Military September Campaign of 1939. It also presents research perspectives related to abovementioned structures.

Key words: Second Polish Republic, uniformed formations, State Police, Silesian Voivodeship Police, Border Protection Corps, Border Guard, Prison Guard, National Railway Guard, defence preparations, September 1939

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł koncentruje się na dwóch zasadniczych kwestiach. Po pierwsze, na próbie oceny historiografii dotyczącej działalności pozawojskowych formacji mundurowych (Policji Państwowej, Policji Województwa Śląskiego, Korpusu Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej, Straży Więziennej oraz Straży Kolei Państwowych), a więc organów zorganizowanych i wyszkolonych na wzór wojskowy, odpowiedzialnych za utrzymanie bezpieczeństwa wewnętrznego II Rzeczypospolitej i podporządkowanych w czasie pokoju resortom cywilnym, w miesiącach poprzedzających wybuch II wojny światowej oraz w trakcie kampanii polskiej 1939 r. Po drugie, na zaproponowaniu dalszych perspektyw badawczych dotyczących ich funkcjonowania we wspomnianym okresie.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita, formacje mundurowe, Korpus Ochrony Pogranicza, Straż Graniczna, Policja Państwowa, Policja Województwa Śląskiego, Straż Więzienna, Straż Kolei Państwowych, przygotowania do wojny, wrzesień 1939 r.

INTRODUCTION

What should be done in the beginning of this text is to explain the basic assumption behind the article and the term used in the print, i.e. 'non-military uniformed formations (units)'. The expression 'formation' itself had been used quite widely during the interwar period to describe services that had been organized and trained along military lines, also with regard to organizations and associations with uniforms and specific regulations. However, such interpretation could be misleading and improper. We should remember that according to Military Encyclopaedia the term 'formation' could have had at that time two different meanings: 1) according to regulations, it meant a unit (reserve unit), organized as a military entity; 2) in colloquial use, the term was used to describe ways of preparing military elements in a specific order (combat formation, break formation, tightened formation). Definitions did not refer to problems of subordination to a specific institution, as most of such prints were related to the Armed Forces¹. In the Dictionary of the Polish Language at that time, the definition of the term was not quite precise. It was based on works published at the turn of 19th and 20th Centuries and referred

¹ *Encyklopedia wojskowa*, vol. 2, ed. O. Laskowski, Warszawa 1932, p. 660.

to 'forming', 'building', 'creating', 'preparing' military units for combat². That meant, the term 'formation' was always closely connected to the military.

So, it is not surprising that legislative processes within the Polish administration of the time and in the subject literature of the interwar period the term 'body' (Pol. organ) was introduced and widely used. Therefore, in this work, I define non-military uniformed formations as bodies/units that were responsible for internal security and were subordinated to civilian ministries. Chronologically, they were State Police (Pol. Policja Państwowa, PP), Silesian Voivodeship Police (Pol. Policja Województwa Śląskiego, PWSł.), Border Protection Corps (Pol. Korpus Ochrony Pogranicza, KOP), Border Guard (Pol. Straż Graniczna, SG), Prison Guard (Pol. Straż Więzienna, SW) and National Railway Guard (Pol. Straż Kolei Państwowych, SKP)³.

It should be noted here that after WWII most of above-mentioned organizations (apart from SKP) were considered by the Communist regime to 'Sanacja oppression apparatus'. It resulted in lack of credible research and publications on their histories, up until 1980s. Some work has been done at that time on border security and policing by authors both in Poland and émigré historians⁴. In practical terms, this was a start of thorough and detailed research, but initially mainly on border security formations. Much of credit for that goes to Bogusław Polak, who started to organize, since 1985, meetings of historians, who wanted to continue

² *Słownik Języka Polskiego*, issue 1, eds. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900, p. 762.

³ Also the problem of Civil Security Guard (Pol. Cywilna Straż Bezpieczeństwa) should be considered. For example, security units the Railway formed with State Police functionaries and reserve soldiers of the Polish Armed Forces were treated by me as Police structures. See: *Przygotowania obronne państwa 1935–1939. Prawo i administracja*, ed. A. Wesołowski, "Wojskowe Teki Archiwalne" 2014, 6, 1, pp. 437–455. My reflections did not include elements formed by and/or under the control of the Army and other military organs (i.e. National Defence, Pol. Obrona Narodowa). See more: K. Pindel, *Obrona Narodowa 1937–1939*, Warszawa 1979, p. 350; T. Böhm, *Bataliony Obrony Narodowej w Wielkopolsce w latach 1936–1939 i ich rola w kampanii wrześniowej*, Poznań 1996, p. 203; K. Stepan, A. Wesołowski, *To proste – będziemy się bić. Polskie przygotowania obronne (marzec–sierpień 1939)*, Warszawa 2019, pp. 135–146.

⁴ See also: *Polskie Siły Zbrojne w Drugiej Wojnie Światowej*, vol. 1, *Kampania wrześniowa 1939*, part 1, *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*, Londyn 1951; M. Porwit, *Komentarze do historii polskich działań obronnych 1939 roku*, part 1, *Plany i ich załamanie*, vol. 2, *Odwrot i kontrofensywa*, Warszawa 1969; R. Dalecki, *Armia "Karpaty" w wojnie obronnej 1939 roku*, Rzeszów 1989; *passim*; W. Steblik, *Armia "Kraków" 1939*, Warszawa 1989, *passim*.

and extend the research on the Polish military⁵. At the same time, also the progress was made in research on State Police⁶. Unfortunately, it had not been the case for SW and SKP and to date there is no significant achievements in those areas.

As for periodizing the prewar times, it is necessary to draw reader's attention to the fact that in October 1938 Poland annexed the Cieszyn Silesia. This operation was carried out by the Operational Task Force "Ślask" (Pol. Samodzielna Grupa Operacyjna "Ślask"), which also included the 400 strong Border Protection Corps Training Unit, formed on the basis of the Central NCO School in Osowiec and Border Guard elements, about 350, from commissariats and units subordinated to the Border Guard District Command "Bielsko"⁷.

Also State Police and Silesian Voivodeship Police elements were deployed to this area along other security elements as well as State Police reserves with contract Police candidates and trainees. Already in October, the Presidential Decree was published with provisions that were to integrate the area with the Polish mainland. State Police and Silesian

⁵ Border security issues were examined by: B. Polak, *Stan badań nad dziejami formacji granicznych 1918–1939*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998, pp. 9–12; M. Jabłonowski, B. Polak, *Polskie formacje graniczne 1924–1939. Przegląd źródeł i literatury, postulatory badawcze*, in: *Granice Rzeczypospolitej Polskiej (na przestrzeni dziejów)*, ed. Z.B. Kumos, Warszawa 2005, pp. 27–42; M. Jabłonowski, *Przegląd stanu zasobów źródłowych i wyników badań dotyczących Korpusu Ochrony Pogranicza (1924–1939)*, "Niepodległość" 2008, 58, pp. 220–235; P. Skubisz, *Przyczynek do retrospektywnej bibliografii historycznej Korpusu Ochrony Pogranicza (1924–2006)*, "Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej" [hereinafter: "BCOSSG"] 2006, 3, pp. 116–151.

⁶ See also: R. Litwiński, *Uwagi do stanu badań nad Policją Państwową*, "Res Historica" 2000, 11, pp. 11–19; idem, *Okupacyjne losy policjantów w polskiej historiografii. Stan badań i postulatory badawcze*, "Studia Podlaskie" 2007/2008, 17, pp. 283–298; idem, *Eyewitnesses' accounts as an historical source. Research experiences*, "Acta Poloniae Historica" 2008, 97, pp. 127–136. I also did summaries of the Police historiography, which is available in my three texts. Two of them were already printed: *Policja II Rzeczypospolitej – pomiędzy negacją a gloryfikacją. Historiografia i postulatory badawcze. Cz. 1 – Stan badań do 1989 roku*, "Historyka. Studia Metodologiczne" 2022, 52, pp. 435–452; *Policja II Rzeczypospolitej – pomiędzy negacją a gloryfikacją. Historiografia i postulatory badawcze. Cz. 2 – Stan badań od 1990 roku*, "Historyka. Studia Metodologiczne" 2022, 52, pp. 453–506. The third, *Policja II Rzeczypospolitej – pomiędzy negacją a gloryfikacją. Historiografia i postulatory badawcze. Cz. 3 – Losy policjantów po 1 września 1939 roku i podsumowanie cyklu*, "Historyka. Studia Metodologiczne" 2023, 53, pp. 497–530.

⁷ M.P. Deszczyński, *Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939*, Warszawa 2003, pp. 176–179, 263–279.

Voivodeship Police also deployed their officers to the region and established new police stations⁸.

With the surrender of Hel and Battle of Kock in October 1939, remaining elements of all above-mentioned formations ended their participation in the military campaign. Significant number of functionaries were captured or taken prisoner of war by either German or Soviet forces.

Some tried to emigrate or find a new place in the new realities of German and Soviet occupation. In emigration, almost immediately a new process started to do some reckoning after the military disaster, also with regard to civilian and military authorities⁹.

I will not present stories of what had happened to functionaries of all formations presented in this paper, both under German and Soviet occupation, as well as in emigration. They do deserve a special attention and should be described and evaluated separately.

The sum up the introduction part, I want to emphasize that in here two main elements could be found. The first one is the regular historiography, the second – that research perspectives were defined by project requirements and limited to the selected time interval¹⁰.

⁸ J. Żołtaszek, *Działalność Policji Woj. Śląskiego przy zajmowaniu Śląska za Olzą*, "Kalendarzyk Policji Województwa Śląskiego" 1939, pp. 33–42; *Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 października 1938 roku o rozciągnięciu mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych na Odzyskane Ziemie Śląska Cieszyńskiego*, "Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej" [hereinafter: "DzURP"] 1938, no. 78, item 534; *Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 listopada 1938 r. o zjednoczeniu z Rzeczpospolitą Polską ziem odzyskanych w listopadzie 1938 r. i o rozciągnięciu na te ziemie mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych*, "DzURP" 1938, no. 87, item 585.

⁹ See also: *Sprawcy klęski wrześnieowej przed sądem historii. Dokumenty komisji badawczych władz polskich na emigracji*, eds. M. Adamczyk, J. Gmitruk, Warszawa 2005, passim; M. Kwiecień, *Wśród potępieńczych swarów. Prawne aspekty rozliczeń politycznych wśród uchodźstwa polskiego we Francji i Wielkiej Brytanii 1939–1943*, Kraków 2013, passim; R. Litwiński, *Kordian Józef Zamorski "granatowy" generał*, Lublin 2018, pp. 255–263.

¹⁰ I decided to use mainly scientific publications, but also some exceptions have been made. Also quite a sizeable source selection was prepared, but this article should not be considered and used as a bibliographic index. I have also to present my apology to all authors not mentioned in this work. I encourage all those interested in the topic to refer to other more comprehensive reference lists on security formations. However, it should also be mentioned that they were cases, when I had to verify information presented in such publications. See also.: P. Skubisz, *Przyczynek*, pp. 116–150; A. Ochał, P. Skubisz, *Retrospektywna bibliografia Korpusu Ochrony Pogranicza (1924–2017)*, in: *U polskich stali granic. W 90. rocznicę utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2018, pp. 317–357; A. Ochał, K. Promińska, *Bibliograficzne zestawienie wydawnictw źródłowych, artykułów i książek poświęconych historii Straży Granicznej*

BORDER PROTECTION CORPS

The Border Protection Corps (Pol. Korpus Ochrony Pogranicza, in short, KOP) was established in 1924 to provide security on the Eastern border and in border areas. As for security issues and budget, it was subordinated to the Ministry of Interior, but as for organizational, operational, human resources and training dimensions – to the Minister of Military Affairs. Since May 1938, within the field of defence preparation, intelligence and counterintelligence, the Corps was subordinated to the General Inspector of the Armed Forces¹¹.

KOP units, responsible for secure sections of the border with Latvia, Lithuania, Soviet Union, Romania, and since March 1939 with Hungary, were formed with mainly professional soldiers, officers, and NCOs. Therefore, it was possible to plan transformation of KOP elements to form a base for mobilized infantry divisions. The main assumption had been that in case of an armed conflict, new units will carry out protection and internal security tasks, and/or would become a part of reserve divisions. However, as presented by Kamil Stepan and Andrzej Wesołowski, such concepts did not take a concrete shape. Only in the Mobilisation Plan new elements were introduced and they included provisions of KOP reinforcement, in case of its some units. The rest of a mobilised force was to be included to new 33. and 36. Reserve Infantry Divisions. In spring 1939, some KOP units were redeployed. Two regiment commands and five battalions were subordinated to the “Kraków” Army; eight squadrons formed the 1st KOP Cavalry Regiment for the “Łódź” Army. Also, four engineer companies were established. One battalion was deployed to Hel. The other battalions were to support mobilisation of next reserve units¹².

(1928–1939), in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020, pp. 417–431.

¹¹ M. Jabłonowski, *Formacja specjalna. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2002/2003, pp. 37–40; M. Jabłonowski, J. Prochwicz, *Wstęp*, in: *O niepodległą i granice. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939. Wybór dokumentów*, eds. M. Jabłonowski et al., Warszawa–Pułtusk 2001, p. 6; 1924, wrzesień 17, Warszawa. *Rozkaz ministra spraw wojskowych gen. dyw. Władysława Sikorskiego w sprawie organizacji KOP*, in: *O niepodległą*, pp. 21–41; 1924, październik 14, Warszawa. *Instrukcja ministrów spraw wojskowych Władysława Sikorskiego oraz spraw wewnętrznych Cyryla Ratajskiego o przejęciu od armii oddziałów sformowanych dla KOP*, in: *O niepodległą*, pp. 41–42.

¹² K. Stepan, A. Wesołowski, *op. cit.*, pp. 147–151; W. Stachiewicz, *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935–1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach Szefa Sztabu Głównego i Szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa 1998, pp. 358–359; R. Rybka, K. Stepan, *Najlepsza broń. Plan mobilizacyjny “W” i jego ewolucja*, Warszawa 2010, *passim*; *Polskie Siły*, pp. 164, 173, 290–306, 351–352, 401–408, Tab. XXIV.

From all the non-military formation of the project interest, KOP has the biggest and richest subject literature, and a lot of research has already been done. Probably, this is due to the fact that the Eastern policies of the Second Polish Republic were a specific subject and for years such topics had been controlled by the state censorship. After the political system change, it evoked a big interest of all scientists as a new research area.

A good example of such a situation is the case of Henryk Dominiczak's work on the Polish-Soviet border security situation. The book was ready already in the beginning of 1970s but it saw the official publication only after the fall of Communist Government in Poland.

The author used available subject literature, including works of émigré authors. He covered the subject of mobilization of KOP and the Border Guard, also clashes of KOP with the Red Army. In practical terms, he *de facto* summed up prints of earlier authors and enriched the content with materials from the Archive of the Border Security Forces in Ketrzyn (Pol. Archiwum Wojsk Ochrony Pogranicza). He has also made some generalizations and included many references, even those not directly related to above-mentioned formations¹³.

It is not surprising that in new era historians tried to exploit the new situation, i.e. lifting censorship obstacles at the turn of 1980s and 1990s. Many source editions and monographs were published after political changes. New works used memoirs, testimonies diaries and recollections. This was mainly done by B. Polak and Marek Jabłonowski. Later, they were joined by Paweł Skubisz¹⁴. Also some monographs on the general situation the time in question were printed and included elements referring to KOP and other non-military formations¹⁵.

Problems related to organization and functioning of KOP were covered by a number of authors, in many dimensions and aspects. Some important findings deserved to be mentioned here, i.e. elements

¹³ H. Dominiczak, *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Warszawa 1992, pp. 206–262. This work was initially published in 1983 with the annotation 'For Internal Use Only', See: P. Skubisz, *Wstęp*, in: *Instrukcja służby Korpusu Ochrony Pogranicza*, ed. P. Skubisz, Warszawa 2010, p. 7.

¹⁴ See also: *Polskie formacje graniczne. Straż Graniczna 1918–1939. Dokumenty organizacyjne. Wybór źródeł*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin, 1999, pp. 200–251; *O Niepodległą*, pp. 567–696; *Instrukcja służby*, *passim*.

¹⁵ *Wojna obronna Polski 1939. Wybór źródeł*, eds. E.J. Kozłowski et al., Warszawa 1968, *passim*; *Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września 1939*, vol. 2, *Działania wojsk Frontu Ukraińskiego*, ed. S. Jaczyński, Warszawa 1996; *Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września 1939*, vol. 3, *Działania wojsk Frontu Białoruskiego*, ed. C. Grzelak, Warszawa 1995, pp. 5–17, 46–47, 58–62; *Mobilizacja marcowa 1939. Dokumenty i relacje*, eds. A. Wesołowski, K. Stepan, "Wojskowe Teki Archiwalne" 2012, 2, pp. 105–106, 121, 247–252.

produced by Leszek Bednarek¹⁶, Ireneusz Bieniecki¹⁷, Florian Biernat¹⁸, Tadeusz Böhm (also in co-operation with Krzysztof Romańczyk)¹⁹, Henryk Czajczyński²⁰, Jerzy Danielewicz²¹, Krzysztof Filipow²², Tomasz Głowiński²³, Grzegorz Goryński²⁴, Wojciech Grobelski²⁵, Czesław Grzelak²⁶,

¹⁶ L. Bednarek, *Organizacja i dyslokacja Korpusu Ochrony Pogranicza w 1938 r.*, in: *Z dziejów*, pp. 35–40; idem, *Generał brygady Wilhelm Orlik-Rückemann ostatni dowódca KOP*, in: *Z dziejów*, pp. 95–102.

¹⁷ I. Bieniecki, *Polskie flotylle rzeczne w działaniach bojowych i ochronie granic w latach 1919–1991*, "Nautologia" 2004, 1–4, pp. 52–57; idem, *Przygotowania formacji granicznych do obrony Półwyspu Helskiego w 1939 roku w świetle relacji dowódcy Batalionu KOP "Hel"*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza*, ed. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005, pp. 283–288.

¹⁸ F. Biernat, *Rola Korpusu Ochrony Pogranicza w ochronie polskiej granicy wschodniej i wojnie obronnej 1939 roku*, in: *Szkice z dziejów wojskowych Polski w latach 1918–1939*, ed. B. Miśkiewicz, Poznań 1979, pp. 51–102.

¹⁹ T. Böhm, *1 Pułk kawalerii KOP w wojnie obronnej 1939 r.*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" [hereinafter: "WPH"] 1989, 2, pp. 93–113; T. Böhm, K. Romańczyk, *1 Pułk Kawalerii Korpusu Ochrony Pogranicza w wojnie obronnej 1939 roku*, Warszawa 2010, p. 103.

²⁰ H. Czajczyński, *Oddziały Korpusu Ochrony Pogranicza w Samodzielnej Grupie Operacyjnej "Polesie"*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza w 70. rocznicę powołania*, ed. L. Grochowski, Kętrzyn 1995, pp. 146–152.

²¹ J. Danielewicz, *Wyższa kadra dowódcza KOP 1924–1939*, in: *Korpus*, pp. 31–46.

²² K. Filipow, *Generał Nikodem Sulik (Kamienna Stara 1893–Londyn 1954)*, Białystok 1996, p. 47.

²³ T. Głowiński, *Zapomniany garnizon. Oddziały Korpusu Ochrony Pogranicza w Iwieniu w latach 1924–1939*, Wrocław 2009, p. 175; idem, *Batalion KOP "Iwieniec" we wrześniowej potrzebie – przyczynek do wykorzystania Korpusu Ochrony Pogranicza w kampanii 1939 r.*, in: *Kampania polska '39. Militarne i polityczne aspekty z perspektywy siedemdziesięciolecia*, eds. J. Kirszak, D. Koreś, Wrocław 2011, pp. 241–255; idem, *Pułk KOP "Wołożyn" i chroniona przezeń granica (1929–1939)*, in: *U polskich*, pp. 93–96; idem, *Korpus Ochrony Pogranicza w 1939 r. – mobilizacja i udział w obronie Rzeczypospolitej przed najazdem z zachodu i wschodu – stan badań*, in: *Kampania polska 1939 roku. Studia*, vol. 3, ed. J. Tym, Warszawa 2024, pp. 193–208.

²⁴ G. Goryński, *Udział żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza w walkach obronnych na Półwyspie Helskim we wrześniu 1939 r.*, in: *Korpus*, pp. 160–165; idem, *Udział Straży Granicznej i Korpusu Ochrony Pogranicza w walkach obronnych na Wybrzeżu we wrześniu 1939 r.*, "Przegląd Morski" 1995, 2, pp. 13–27; idem, *Ochrona granicy morskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, in: *Z dziejów*, vol. 1, pp. 77–95.

²⁵ W. Grobelski, *Działania Pułków KOP w składzie Grupy Operacyjnej "Bielsko" ("Boruta") we wrześniu 1939 r.*, "BCOSSG" 2002, 3/4, pp. 130–165; idem, *KOP-owskie biografie. Płk. dypl. Janusz Gaładyk (1898–1947)*, "BCOSSG" 2005, 4, pp. 167–170; idem, *Formacje graniczne II Rzeczypospolitej*, "Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL" 2012–2013, 8–9, 1, pp. 277–280.

²⁶ C. Grzelak, *KOP w obronie wschodniej granicy RP*, "Wojsko i Wychowanie" 1991, 10, pp. 43–48; idem, *Obrona granicy wschodniej Polski przez Korpus Ochrony Pogranicza w 1939*

Andrzej Hamerl²⁷, M. Jabłonowski (in co-operation with Jerzy Prochwicz)²⁸, Włodzimierz Janowski²⁹, Andrzej Kralisz³⁰, Zdzisław Kościanski³¹, Włodzimierz Kowalski³², Piotr Kozłowski³³, Wiesław B. Łach³⁴, Jan Nikolajuk³⁵, Artur Ochał³⁶, Marek Paprocki with J. Prochwicz³⁷, Euge-

roku na linii strażnic, in: *Dzieje organizacji polskich formacji ochrony granic. Od obrony potocznej do II wojny światowej*, ed. A. Gosławska-Hrychorczuk, Kętrzyn 2007, pp. 231–262.

²⁷ A. Hamerla, *Historia i struktura organizacyjna kawalerii Korpusu Ochrony Pogranicza*, in: *Z dziejów*, vol. 1, pp. 55–58.

²⁸ M. Jabłonowski, *op. cit.*, pp. 57–60; M. Jabłonowski, J. Prochwicz, *Wywiad Korpusu Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2003/2004, *passim*.

²⁹ W. Janowski, *Nastroje społeczeństwa III Rzeszy wiosna 1939 r. w świetle informacji Szefostwa Wywiadu Korpusu Ochrony Pogranicza*, „Teki Archiwalne” 1997, 2(24), pp. 91–98.

³⁰ A. Kralisz, *Na straży wschodnich rubieży. Biografia ostatniego dowódcy KOP gen. bryg. Wilhelma Orlik-Rückemanna (1894–1986)*, Warszawa 1999, p. 178.

³¹ Z. Kościański, *Kawaleria Korpusu Ochrony Pogranicza w latach 1924–1939*, in: *Korpus*, pp. 52–70; idem, *Kawaleria Korpusu Ochrony Pogranicza w latach 1924–1939*, in: *Z dziejów*, vol. 1, pp. 41–53.

³² W. Kowalski, *Baon KOP “Sejny” w kampanii wrześniowej 1939 r.*, „WPH” 1995, 1–2, pp. 55–77; idem, *Hej tam na granicy od Sejn na Podole... Z dziejów 24 Baonu Korpusu Ochrony Pogranicza “Sejny”*, *Sejny* 1995, p. 208; idem, *U polskich stoim granic... Opowieść o żołnierzach Baonu KOP “Sejny”*, Suwałki 1999, p. 269.

³³ P. Kozłowski, *Powstanie Oddziału Wydzielonego Korpusu Ochrony Pogranicza “Łwów” w świetle zachowanych dokumentów w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie. Geneza, dyslokacja i zadania*, „Biuletyn Problemy Ochrony Granic” [hereinafter: “BPOG”] 2014, 54, pp. 4–40; idem, *Oddział Wydzielony KOP “Łwów” w systemie bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej (1938–1939)*, in: *U polskich*, pp. 169–204.

³⁴ W.B. Łach, *Fortyfikacje odcinka “Sarny” w wojnie 1939 roku*, in: *Korpus*, pp. 195–213.

³⁵ J. Nikolajuk, *Rozformowanie Batalionu KOP “Suwałki” w świetle zachowanych rozkazów dziennych (1939 r.)*, in: *U polskich*, pp. 205–216.

³⁶ A. Ochał, *Batalion Korpusu Ochrony Pogranicza “Suwałki” 1927–1939*, Suwałki 2009, p. 383; idem, *Placówka Wywiadowcza KOP nr 1 “Suwałki”/“Grodno” (1929–1939)*, in: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, vol. 1, ed. T. Dubicki, Łomianki 2010, pp. 198–236; idem, *Na litewskiej rubieży. Brygada KOP “Grodno” (1929–1939)*, Warszawa 2017, p. 664; idem, *Tarcza II Rzeczypospolitej. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2018, p. 439; idem, *Korpus Ochrony Pogranicza (1924–1939) Zarys historii i zadań formacji*, in: *U polskich*, pp. 45–48.

³⁷ M. Paprocki, J. Prochwicz, *KOP w planach mobilizacyjnych II Rzeczypospolitej*, in: *Korpus*, pp. 177–182.

niesz Piwowarski³⁸, J. Prochwicz³⁹, Wanda K. Roman⁴⁰, Piotr Semków⁴¹, P. Skubisz⁴², Andrzej Suchcitz⁴³, Władysław Szarski⁴⁴, Robert Szczerkowski⁴⁵, Rajmund Szubański⁴⁶, and Wojciech Włodarkiewicz⁴⁷.

The analysis of titles and content of available works leads to the conclusion that problems related to the history of KOP from October 1938 to October 1939 had already been, although to a different degree, the subject for study for all above-mentioned authors. On one side, we have prints that covered only fragments of KOP organizational and operational activities, on the other – works focused on KOP itself and its functioning. In my opinion, the most interesting approach to KOP and its operation was presented by J. Prochwicz, who had undertaken an effort

³⁸ E. Piwowarski, *O szkoleniu oficerów rezerwy w Korpusie Ochrony Pogranicza (1938–1939)*, „Przegląd Wojsk Lądowych” 2001, 2, pp. 94–97.

³⁹ J.R. Prochwicz, *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*, Warszawa 2003, p. 458. It should be noted that author had already analysed KOP defence preparations in its earlier works. See: idem, *Korpus Ochrony Pogranicza w przededniu wojny*, part 1, *Powstanie i przemiany organizacyjne KOP do 1939 r.*, „WPH” 1994, 3, pp. 148–160; idem, *Korpus Ochrony Pogranicza w przededniu wojny*, part 2, *Przemiany organizacyjne i przygotowania wojenne KOP w 1939 roku*, „WPH” 1994, 4, pp. 3–13; idem, *Walki oddziałów KOP na obszarach północno-wschodniej Polski*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2000, 13, pp. 33–44; idem, *Korpus Ochrony Pogranicza w przededniu agresji sowieckiej*, in: *Polski wrzesień 1939 r. – wojna na dwa fronty*, ed. H. Stańczyk, Piotrków Trybunalski 2000, pp. 133–141; J. Prochwicz, A. Konstantkiewicz, J. Rutkiewicz, *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2006, pp. 61–94.

⁴⁰ W.K. Roman, *Internowanie żołnierzy KOP na Litwie i Łotwie w 1939 roku*, in: *Korpus*, pp. 235–250.

⁴¹ P. Semków, *Kmdr ppor. Zbigniew Braniecki – oficer KOP i Marynarki Wojennej*, in: *Amor patriae nostra lex. Losy funkcjonariuszy i żołnierzy polskich formacji granicznych w latach II wojny światowej i okresie powojennym*, ed. A. Gosławska-Hrychorczyk, Warszawa–Kętrzyn 2008, pp. 7–30.

⁴² P. Skubisz, *Przygotowania Korpusu Ochrony Pogranicza do konfliktu zbrojnego na terenie Wileńszczyzny*, in: *U polskich*, pp. 217–265.

⁴³ A. Suchcitz, *Korpus Ochrony Pogranicza*, in: *Napaść sowiecka i okupacja polskich ziem wschodnich (wrzesień 1939)*, eds. J. Jasnowski, E. Szczepanik, Londyn 1986, pp. 20–23.

⁴⁴ W. Szarski, *IV Batalion Korpusu Ochrony Pogranicza „Hel”*, Hel 2014, pp. 51–75.

⁴⁵ R. Szczerkowski, *Udział 163. rezerwowego pułku piechoty w kampanii polskiej 1939 roku*, Wrocław–Warszawa 2019, p. 144.

⁴⁶ R. Szubański, *Bataliony, kompanie, strażnice KOP*, „WPH” 1993, 3, pp. 275–278; idem, *Bataliony, kompanie, strażnice KOP*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” [hereinafter: “PHW”] 2000, 3, pp. 87–90; idem, *Korpus Ochrony Pogranicza w obronie granicy wschodniej*, in: *Bitwy września 1939 roku. Materiały z VI Seminarium historyków polskich działań obronnych w 1939 r.*, part 1, *W obronie Kresów Wschodnich*, ed. B. Polak, Koszalin 1993, pp. 29–44.

⁴⁷ W. Włodarkiewicz, *Oddziały Korpusu Ochrony Pogranicza na przedmościu rumuńskim w 1939 roku*, [in:] *Korpus*, pp. 215–234.

to describe and evaluate, in an integrated and comprehensive way, combat operations with KOP units' participation⁴⁸. In his print, he used available archival materials (also from the Russian National Military Archive in Moscow), subject literature, memoirs, and diaries. However, he was not able to avoid some mistakes and there are still some concerns with regard to some fragments of the text, as stated by Piotr Cichoracki in his review of the book⁴⁹.

Author put most of his attention to security and military situation and armed clashes in September 1939. He presented his work in five chapters: 1) first clashes with Germans (1–9 IX); 2) fighting retreat (10–16 IX); 3) defending the Eastern border; 4) fighting retreat in the East after Soviet invasion; 5) last KOP armed clashes.

He presented *de facto* the fullest and most comprehensive historiographical description and assessment of KOP participation in the armed conflict. What was more important, he had also analysed the role and status of KOP in the national defence system of the Second Polish Republic, its operations in the face of military challenges and the imminent military threat (Chapter 1 and Chapter 2).

The monograph, 458 pages of volume, could have been better, with some elements much more explored and elaborated and others more systematized. For example, due to the topics touched in the article, the work mentioned above would have been more useful if it had included description and evaluation of problems related to the place and role of non-military formation in the military doctrine and related documents, in defence preparations and during the mobilization. Also, the style and narratives need to be systematized as the language used is similar to official and artificial language outputs. What would also be needed is the main characteristics of the personnel establishment of non-military formations and an effort to present a kind of a group portrait of people involved.

Some works of Artur Ochal should be mentioned here. He had prepared not only short publications to collect points for contributing research, but also published a number of monographs on the history of individual KOP units: "Suwałki" 29th KOP battalion and KOP "Grodno" Brigade. He definitely, due to his achievements and publications, stands out from other historians involved in research in this specific area. The topic of KOP and its role in the September 1939 Campaign was also

⁴⁸ J.R. Prochwicz, *Formacje*, pp. 5–8.

⁴⁹ I want to emphasize that I share most of P. Cichoracki concerns he raised in his review. See: "*Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*", Jerzy R. Prochwicz, Warszawa 2003, p. 458, [rec.], "*Pamięć i Sprawiedliwość*" 2005, 2, pp. 435–439.

touched by other authors, who dealt with war preparations and armed conflict in a much wider context.

These are works and findings of Wiktor K. Cygan⁵⁰, Józef W. Dyskant⁵¹, Czesław Grzelak (together with Henryk Stańczyk)⁵², Eugeniusz Kozłowski⁵³, Andrzej Misiuk⁵⁴, Andrzej Peplowski⁵⁵, Jerzy Przybylski⁵⁶, R. Szubański⁵⁷, Ryszard Szawłowski⁵⁸, Waław Tym⁵⁹, and W. Włodarkiewicz⁶⁰.

As for the participation of the Border Protection Corps (Pol. Korpus Ochrony Pogranicza, KOP) in the military campaign, two publications written in a scientific way for the general public (from the *Wielka Księga Piechoty Polskiej 1918–1939* series) should be mentioned here. They provide

⁵⁰ W.K. Cygan, *Działania wojenne na Nowogródzczyźnie, Wileńszczyźnie i Grodzieńszczyźnie po 17.9.1939 r.*, "WPH" 1990, 1–2, pp. 60–78; idem, *Kresy w ogniu. Wojna polsko-sowiecka 1939*, Warszawa 1990, passim.

⁵¹ J.W. Dyskant, *Flotylla Rzeczna Marynarki Wojennej wobec agresji sowieckiej we wrześniu 1939 r.*, "WPH" 1992, 3, pp. 3–33.

⁵² C. Grzelak, *Szack–Wytyczno 1939*, Warszawa 1993, passim; idem, *Wilno 1939*, Warszawa 1993, passim; idem, *Kresy w czerwieni. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 roku*, Warszawa 1998, passim; idem, *Zaskoczenie sowieckie 17 września 1939 r. Fakty i mity*, in: *Korpus*, pp. 183–194.

⁵³ E. Kozłowski, *Końcowy okres wojny obronnej Polski (17.9–6.10.1939 r.)*, "WPH" 1989, 3, pp. 191–221.

⁵⁴ A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, pp. 142–152.

⁵⁵ A. Peplowski, *Wywiad Polski na ZSRR 1921–1939*, Warszawa 1996, pp. 58–80.

⁵⁶ J. Przybylski, *Udział Marynarki Wojennej w walce o granice Polski i jej współdziałanie z KOP i Strażą Graniczną w ich obronie*, in: *Korpus*, pp. 153–159.

⁵⁷ R. Szubański, *Krótki zarys działań wojennych na wschodnich terenach II Rzeczypospolitej we wrześniu 1939 r.*, "WPH" 1989, 3, pp. 298–325.

⁵⁸ R. Szawłowski, *Wojna polsko-sowiecka 1939. Tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne. Agresja sowiecka i polska obrona. Sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie i białoruskie*, vol. 1, *Monografia*, Warszawa 1997, passim; vol. 2, *Dokumenty*, Warszawa 1997, passim.

⁵⁹ W. Tym, *Przygotowania do obrony i lądowa obrona polskiego wybrzeża morskiego 1–19 wrzesień 1939 r.*, part 1, *Organizacja oddziałów obrony wybrzeża i przygotowania obronne*, "WPH" 1957, 2, pp. 197–228; idem, *Przygotowania do obrony i lądowa obrona polskiego wybrzeża morskiego 1–19 wrzesień 1939 r.*, part 2, *Przygotowania kwatermistrzowskie*, "WPH" 1957, 3, pp. 180–201; idem, *Lądowa obrona polskiego wybrzeża morskiego 1–19 wrzesień 1939 r.*, part 3, *Walki od 1.9. do 6.9.1939 r.*, "WPH" 1957, 4, pp. 201–230.

⁶⁰ W. Włodarkiewicz, *Radzieckie zagrożenie Rzeczypospolitej w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych 1921–1939*, Warszawa 2001, pp. 204–212; idem, *Przed 17 września 1939 roku. Radzieckie zagrożenie Rzeczypospolitej w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych 1924–1939*, Warszawa 2002, pp. 242–252; idem, *Przedmoście rumuńskie 1939*, Warszawa 2003, passim; idem, *Małopolska Wschodnia 1939*, Warszawa 2020, passim.

to the reader a number of interesting information on reserve divisions, which had not been a part of the prewar Polish Armed Forces Personnel Establishment.

They were formed only in August 1939 (33rd and 36th Reserve Infantry Divisions) and in September 1939 (38th Reserve Infantry Divisions), mainly on the basis of KOP units and elements⁶¹. The similar character has the work of Jerzy Sadowski, dedicated to the "Sarny" Fortified Area, from the *Wielki Leksykon Uzbrojenia. Wrzesień 1939* series⁶².

As important role in writing the KOP history is played by use of memoirs, recollections, testimonies, and reports of KOP soldiers. Unfortunately, taking into account the strength of KOP, such elements are only symbolically represented in the historiography and can be used for the project. From what is available some important documents and materials should be listed, written by Wiktor Andrzejczuk⁶³, Leon Fedorowicz⁶⁴, Jan Grochowski⁶⁵, Janusz Korczyński⁶⁶, Józef Lubnicki⁶⁷, Nikodem Sulik⁶⁸, Wincenty Surnyt⁶⁹, Jarosław Suchorski⁷⁰, Zygmunt Uryniak⁷¹,

⁶¹ P. Bieliński, A. Rządowski, *Korpus Ochrony Pogranicza*, part 2, 33. i 36. *Dywizja Piechoty Rezerwowa*, Warszawa 2020, p. 92; A. Kurus, *Korpus Ochrony Pogranicza*, part 1, 38 *Dywizja Piechoty Rezerwowa*, Warszawa 2018, p. 93.

⁶² J. Sadowski, *Odcinek umocniony "Sarny"*, Warszawa 2017, p. 63.

⁶³ W. Andrzejczuk, *Wspomnienia żołnierza KOP-u*, "Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej" [hereinafter: "PKiBP"] 1995, 150, pp. 128–133.

⁶⁴ L. Fedorowicz, *Wspomnienia z akcji szwadronu KOP nad Dniestrem w dn. 17.9. 1939 roku*, "PKiBP" 1979, 94, pp. 449–451.

⁶⁵ J. Grochowski, *Wspomnienia żołnierza II Rzeczypospolitej*, "BCOSSG" 2001, 1, pp. 100–111.

⁶⁶ J. Korczyński, *Dziennik komendanta Kwatery Głównej Suwalskiej B.K. w kompanii wrześniowej*, "PKiBP" 1970, 57, pp. 31–44; idem, *Dziennik komendanta Kwatery Głównej Suwalskiej B.K. w kompanii wrześniowej (dokończenie)*, "PKiBP" 1970, 58, pp. 128–138.

⁶⁷ *Wrzesień 1939 roku we wspomnieniach majora Józefa Lubnickiego*, ed. W.B. Mos, in: *A jednak wojna... Rok 1939 na Kresach Wschodnich i Zachodnich*, eds. M. Fic, J. Lusek, J. Załączny, Bytom–Warszawa–Katowice 2020, pp. 351–393.

⁶⁸ N. Sulik, *Okruchy wspomnień. Wrzesień 1939*, Białystok 1993, p. 91.

⁶⁹ See also: W. Surnyt, 8. *Szwadron Kawalerii KOP "Krasne" nad Uszą w kampanii wrześniowej*, "PKiBP" 1970, 60, pp. 301–305.

⁷⁰ J. Suchorski, *Szwadron kawalerii KOP "Olkieniki". Szkic historyczny (dokończenie)*, "PKiBP" 1966, 42, pp. 99–114; See: idem, *Szwadron kawalerii Korpusu Ochrony Pogranicza "Olkieniki", szkic historyczny*, Białystok 2007, <http://szwadron10pul.vipserv.org/wp-content/uploads/2010/04/olkieniki.pdf> [access: 13.08.2022].

⁷¹ Z. Uryniak, *Wspomnienia ochotnika z kawalerii dywizyjnej 38 Dywizji Piechoty Rezerwowej z 1939 roku*, "PKiBP" 1991, 137, pp. 40–49.

Wilhelm Orlik-Rückemann⁷², Jan Orszulak⁷³, Lucjan Woźniak⁷⁴, and other similar prints⁷⁵.

BORDER GUARD

The Border Guard was established by the Presidential Decree of 22 March 1928 as a structure responsible for border security. It was a uniform structure, organized along military lines, with the law to use firearms. Within the custom control dimension, it was responsible to fiscal authorities, but as for border security – to the Civil Administration. The Border Guard was responsible to secure borders with Germany, Free City of Gdansk, Czechoslovakia, Romania, and the sea border. The length of the border secured by the Border Guard was much longer (62,9%) than sections controlled by KOP⁷⁶. According to concepts prepared before WWII, the Border Guard was supposed to get support and get necessary

⁷² W. Orlik-Rückemann, *Na straży wschodnich rubieży. Biografia ostatniego dowódcy KOP gen. Wilhelma Orlik-Rückemanna (1894–1986)*, Warszawa 1999; idem, *Kampania wrześniowa na Polesiu i Wołyniu 17.IX.1939–1.X.1939*, ed. L. Jerzewski, Warszawa 1985, p. 19; idem, *Moje zderzenie z bolszewikami 17 września 1939*, in: *Moje zderzenie z bolszewikami we wrześniu 1939 roku*, ed. K. Rowiński, Londyn–Szwajcaria 1986, pp. 80–98.

⁷³ Jan Orszulak z baonu KOP "Berezwezc" *Fragmenty opracowania*, in: *Mobilizacja*, pp. 422–425.

⁷⁴ L. Woźniak, *1 Pułk Kawalerii KOP 1939 r.*, in: *Z dziejów*, vol. 1, pp. 114–140.

⁷⁵ See also: *Ostatnia potyczka w Zadzielu. Odpis otrzymanej 12.IV.1962 r. od por. rez. Jana Jakubca, kierownika szkoły podstawowej w Zadzielu koło Żywca, relacji o boju kompanii kpt. Kade z baonu "Berezwezc" w dniu 4 września 1939 pod Zadzielem–Oczkowem k. Żywca*, ed. Z. Dziukowski, "Karta Groni" 1995, 18, pp. 208–210; C. Grzelak, *Wrzesień 1939 na kresach w relacjach*, Warszawa 1999, *passim*; *Wspomnienia nie tylko o Pułku KOP "Sarny". Reprinty i przedruki*, ed. H. Dąbkowski, Warszawa 2001, p. 264; *Oni strzegli granic II Rzeczypospolitej. Relacje i wspomnienia żołnierzy KOP i funkcjonariuszy SG*, ed. M.J. Rubas, Warszawa 2002, p. 391; J. Lachowicz, *Bitwa 3. Pułku Piechoty Korpusu Ochrony Pogranicza z wojskami sowieckimi we wrześniu 1939 roku*, ed. Z. Matuszak, Piotrków Trybunalski 2004, p. 83; *Wrzesień 1939. Radzieckie zagrożenie Rzeczypospolitej w dokumentach, relacjach i wspomnieniach*, ed. W. Włodarkiewicz, Warszawa 2005, pp. 63–64, 188–200; B. Ziółkowska-Tarkowska, *Brygada KOP "Podole" w relacjach i wspomnieniach*, Warszawa 2007, p. 175; *Okruchy pamięci. Wspomnienia i relacje byłych żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. S. Nowakowski, M. Klempert, Olsztyn 2015, *passim*.

⁷⁶ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 marca 1928 r. o Straży Granicznej*, "DzURP" 1928, no. 37, item 349; *Rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 18 maja 1932 r. o stosunku Straży Granicznej do władz administracji ogólnej*, "Monitor Polski" 1932, no. 135, item 166; H.M. Kula, *Polska Straż Graniczna w latach 1928–1939*, Warszawa 1994, pp. 45–57, 98–160, 207–213.

assistance in case of direct military threat and from the day of the start of mobilization – to be included to structures and command and control system of the Armed Forces⁷⁷.

As in the case of KOP historiography, works on these formations had been mainly based on source editions, with materials and documents available in different archives. Also in this case particularly noteworthy are achievements of B. Polak, who had been supported by M. Jabłonowski⁷⁸. Other important elements are *Wojskowe Teki Archiwalne* series⁷⁹, papers of Piotr Kołakowski and Ryszard Techman⁸⁰, or materials edited by Adam Dobroński⁸¹. As for Border Guard historiography, the print of already mentioned Henryk Dominiczak should be again cited here. He covered issues related to Polish-German border and specific military and non-military tasks of the Guard, especially those carried out during the last months and years of peace. However, he should have dedicated more attention and publication space on wartime Border Guard preparations and on the role and place of the Guard during the mobilization process⁸².

It was Henryk M. Kula, who undertook the effort to prepare a monograph on the Border Guard before WWII. He published his book already after the political system change in Poland. In my opinion, especially the last chapter deserves our special attention as it covers issues related to military element, processes, and procedures in this formation.

The author analysed several important issues in this part of the print: 1) competences of the Minister of Military Affairs in relation to the Border Guard, 2) military character of the formation, 3) Border Guard cooperation with the Ministry of Military Affairs, 4) projects to create closer links between the Border Guard and Armed Forces, 5) concepts to use the Border Guard in case of an armed conflict, 6) option for participation in defence of the national borders and fighting within the Polish territory.

⁷⁷ K. Stepan, A. Wesołowski, *op. cit.*, pp. 152–153, 268–274; W. Stachiewicz, *op. cit.*, pp. 359–360; R. Rybka, K. Stepan, *op. cit.*, *passim*. On projects of legal acts designed to link non-military formations with the military system, defence preparations and participation in the military campaign – See: H.M. Kula, *op. cit.*, pp. 216–262; *Polskie*, pp. 173, 290–298.

⁷⁸ *Polskie formacje graniczne. Straż Graniczna 1928–1939. Dokumenty organizacyjne. Wybór źródeł*, vol. 2, eds. M. Jabłonowski, B. Polak, Koszalin 1999, pp. 129–183.

⁷⁹ *Przygotowania obronne*, pp. 163–172.

⁸⁰ *Wywiad Straży Granicznej 1928–1939. Wybór dokumentów*, eds. P. Kołakowski, R. Techman, Słupsk 2013, pp. 5–20, 447–507.

⁸¹ A. Dobroński, *Nieznane źródło do września 1939 roku na Suwalszczyźnie. Dziennik bojowy por. Piotra Łazarewicza, dowódcy kompanii Straży Granicznej "Filipów"*, "Rocznik Augustowsko-Suwalski" 2010, 10, <http://www.astn.pl/r2010.htm> [access: 24.08.2022].

⁸² H. Dominiczak, *Granica polsko-niemiecka 1919–1939. Z dziejów formacji granicznych*, Warszawa 1975, pp. 257–281.

It should be noted that this work is still considered the most comprehensive and complete publication on this structure. It is regrettable that the author had not continued his works on this specific topic⁸³. The topic of Border Guard operations within the Mazovian Inspectorate was widely covered by Antoni K. Sobczak, but unfortunately the author has not dedicated too much space to elements that are of interest for the current project⁸⁴.

There had also been other researches, who were dealing with Border Guard-related issues. They covered mainly elements and operations related to the situation in last months before the outbreak of WWII, i.e.: Waldemar Bocheński⁸⁵, Ireneusz Bieniecki⁸⁶, Henryk Ćwiek⁸⁷, Marek Fijałkowski, Wojciech Kicman⁸⁸, Grzegorz Goryński⁸⁹, Wojciech Grobelski⁹⁰, Lech W. Grochowski⁹¹, Zdzisław Jordanek⁹², Krzysztof Kolos⁹³,

⁸³ H.M. Kula, *op. cit.*, pp. 205–262.

⁸⁴ A.K. Sobczak, *Mazowiecki Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej w Ciechanowie w latach 1928–1939*, Ciechanów 2015, pp. 31–32; idem, *Straż Graniczna w Działdowie 1928–1939*, Działdowo–Olsztyn 2020, pp. 95–96, 133–135. See: idem, *Meldunki sytuacyjne Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowego (Okręgu) Straży Granicznej w latach 1928–1939 jako źródło informacji kontrwywiadowczej*, in: *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, vol. 5, part 1, ed. A. Przyborska, Warszawa 2018, pp. 84–94.

⁸⁵ W. Bocheński, *Udział Straży Granicznej w Siłach Zbrojnych RP. Walki komisariatów Obwodu Jasto jako jednostek pierwszej linii obrony armii "Karpaty"*, in: *Kampania polska '39*, pp. 197–213.

⁸⁶ I. Bieniecki, *Jednostki pływające polskich formacji ochrony granicy morskiej w latach 1918–1939*, in: *80. rocznica powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej*, vol. 2, ed. A. Gośławska-Hrychorczuk, Warszawa–Kętrzyn 2008, pp. 53–76; idem, *Formacje ochrony granic w obronie polskiego wybrzeża we wrześniu 1939 roku*, in: *Z morza i Pomorza. Spojrzenie na wrzesień 1939. Polityka i wojna*, eds. A. Drzewiecki, B. Siek, Toruń 2011, pp. 509–526.

⁸⁷ H. Ćwiek, *Przeciw Abwehrze*, Warszawa 2001, pp. 121–130.

⁸⁸ M. Fijałkowski, W. Kicman, *Józef Marciniak 1896–1940. Powstaniec wielkopolski, strażnik graniczny, żołnierz września 1939*, Piła 2014, p. 31.

⁸⁹ G. Goryński, *Pułkownik Karol Bacz – żołnierz Legionów Polskich, zastępca oficer odrodzonego Wojska Polskiego, Korpusu Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej II RP – patron Morskiego Oddziału Straży Granicznej*, in: *Dzieje organizacji*, pp. 193–230; idem, *Pomorski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej 1928–1939. Wybrane problemy organizacyjne*, in: *80. rocznica*, vol. 1, pp. 77–120; idem, *Zapomniani bohaterowie Niepodległej. Pułkownik Ludwik Zych – Szef Sztabu Straży Granicznej. Jego służba i praca dla niepodległej Polski*, in: *Na granicach*, pp. 328–354.

⁹⁰ W. Grobelski, *Formacje*, pp. 265–266.

⁹¹ L.W. Grochowski, *Prawne podstawy organizacji i działania Straży Granicznej w latach 1928–1939*, in: *80. rocznica*, vol. 1, pp. 23–40.

⁹² Z. Jordanek, *Straż Graniczna we wrześniu 1939 r.*, in: *Z dziejów*, vol. 1, pp. 77–85.

⁹³ K. Kolos, *Generał brygady Walerian Czuma*, in: *Z dziejów*, vol. 1, pp. 109–110.

Piotr Kozłowski⁹⁴, Zygmunt Matuszak⁹⁵, Edward Milewski⁹⁶, A. Misiuk⁹⁷, J. Nikołajuk⁹⁸, A. Ochał⁹⁹, Marek Paprocki¹⁰⁰, J. Prochwicz¹⁰¹, Stanisław Rost¹⁰², Julian Rymaszewski¹⁰³, Kajetan Szczepański¹⁰⁴, Andrzej Szutowicz¹⁰⁵, and W. Tym¹⁰⁶. Of course, the size and value of their contribution

⁹⁴ P. Kozłowski, *Rola i zadania konfidentów i informatorów Straży Granicznej w systemie ochrony granicy państwowej Drugiej Rzeczypospolitej*, in: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, ed. T. Dubicki, Łomianki 2015, pp. 97–118; idem, *Nadkomisarz Karol Kuraś – oficer informacyjny Wschodnio-Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej we Lwowie w latach 1937–1939*, in: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, vol. 6, ed. T. Dubicki, Łomianki 2015, pp. 251–253; idem, *Ochrona kontrwywiadowcza realizowana przez Straż Graniczną na południowym odcinku granicy państwa w latach 1935–1939*, in: *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, vol. 6, ed. A. Przyborowska, Warszawa 2017, pp. 117–132; idem, *Wywiad Straży Granicznej na straży nienaruszalności granicy państwa Drugiej Rzeczypospolitej (w latach 1928–1939). Założenia organizacyjne*, „Rocznik Przemyski” 2012, 1, pp. 195–220.

⁹⁵ Z. Matuszak, *Przygotowanie i udział w działaniach wojennych Straży Granicznej we wrześniu 1939 r.*, in: *80. rocznica*, vol. 2, pp. 217–236.

⁹⁶ E. Milewski, *Wojenne straty Straży Granicznej II Rzeczypospolitej poniesione w latach 1939–1945 w świetle dokumentu Wojsk Ochrony Pogranicza*, in: *Na granicach*, pp. 253–282.

⁹⁷ A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, pp. 133–141.

⁹⁸ J. Nikołajuk, *Obwód Straży Granicznej „Suwałki”. Powstanie i działalność*, in: *80 rocznica*, vol. 2, pp. 141–149; idem, *Zarys dziejów Straży Granicznej (1928–1939)*, in: *Na granicach*, pp. 86–101; idem, *Rozpoznanie przedpola w Prusach Wschodnich przez Obwód SG „Suwałki” po ogłoszeniu częściowej mobilizacji w marcu 1939 r.*, in: *Na granicach*, pp. 201–231; idem, *Inspektor SG Marian Staniszewski – w obronie Suwalszczyzny (1939 r.)*, in: *Na granicach*, pp. 385–394.

⁹⁹ A. Ochał, *Major Antoni Wilk i jego służba w przedwojennych i powojennych formacjach granicznych*, in: *Na granicach*, pp. 355–372; idem, *Śladem ojca. Wacław Romiszewski i jego służba w formacjach ochrony granicy*, in: *Na granicach*, pp. 373–384.

¹⁰⁰ M. Paprocki, *Straż Graniczna w ochronie granicy północno-zachodniej, zachodniej i południowej w latach 1928–1939*, Kętrzyn 2000.

¹⁰¹ J. Prochwicz, *Przygotowania Straży Granicznej do działań wojennych 1939 roku*, in: *SGO „Narew” i GO „Grodno” w wojnie obronnej 1939 r.*, Białystok–Przasnysz 2004, pp. 5–20; idem, *Status Straży Granicznej w Siłach Zbrojnych II Rzeczypospolitej we wrześniu 1939 r.*, „PHW” 2009, 1, pp. 155–160.

¹⁰² S. Rost, *Straż Graniczna w walkach o Chojnice w 1939 r.*, „WPH” 1989, 3, pp. 384–394.

¹⁰³ J. Rymaszewski, *Generał brygady Jan Tomasz Gorzechowski*, in: *Z dziejów*, vol. 1, pp. 107–108.

¹⁰⁴ K. Szczepański, *Generał Jan Tomasz Gorzechowski komendant Straży Granicznej II RP*, in: *80. rocznica*, pp. 5–14; idem, *Udział rajgrodzkiej kompanii Straży Granicznej w wojnie obronnej 1939 r.*, „BCOSSG” 2013, 1–2.

¹⁰⁵ A. Szutowicz, *Komisarz Marciniak wykonał zadanie*, in: *Na granicach*, pp. 233–251.

¹⁰⁶ W. Tym, *Przygotowania do obrony i lądowa obrona polskiego wybrzeża morskiego 1–19 września 1939 r.*, part 1, *Organizacja oddziałów obrony wybrzeża i przygotowania obronne*, „WPH” 1957, 2, pp. 197–228; idem, *Przygotowania do obrony i lądowa obrona polskiego*

to the Border Guard historiography varies. Apart from historians, who had specialized in border security formations (i.a. I. Bieniecki, G. Goryński, W. Grobelski, P. Kozłowski, J. Nikołajuk, A. Ochał or J. Prochwicz), others presented such aspects and issues only occasionally.

As for the project, two publications deserve our special attention. They are however popular science publications (from the *Wielka Księga Piechoty Polskiej 1918–1939* series), but they include many important information on Border Guard operations related to the Polish annexation of Cieszyn Zaolzie, wartime defence preparations and participation in the Polish September Military Campaign of 1939¹⁰⁷.

STATE POLICE AND SILESIAN VOIVODESHIP POLICE¹⁰⁸

In the Second Polish Republic two police formations were responsible for security, law, and order: the State Police and Silesian Voivodeship Police. The first one operated in Białystok, Kielce, Lublin, Łódź, Cracow, Nowogrodek, Polesian, Pomeranian, Poznań, Stanisławów, Tarnopol, Warsaw, Vilnius and Volhynian Voivodeships and in the Capital City of Warsaw. The second – in the Silesian Voivodeship. It should be noted that they had been two separate and independent organizations. The State Police was established after the Polish Sejm adopted the necessary acts in July 1919. It was to become an executive element of national and local authorities, organized and trained along the military lines. Its structures were created according to the administrative division of the Country. The State Police was headed by the Commander in Chief of the Police subordinated to the Minister of Internal Affairs. Due to granting autonomy to the Polish part of the Upper Silesia, a new police structure was built in 1922, based on solutions adopted by the State Police – the Silesian Voivodeship Police. This structure was subordinated to the Silesian Voivode, residing in Katowice¹⁰⁹.

wybrzeża morskiego 1–19 wrzesień 1939 r., part 2, *Przygotowania kwatermistrzowskie*, "WPH" 1957, 3, pp. 180–201; idem, *Łądowa obrona polskiego wybrzeża morskiego 1–19 wrzesień 1939 r.*, part 3, *Walki od 1.9. do 6.9.1939 r.*, "WPH" 1957, 4, pp. 201–230.

¹⁰⁷ P. Skupień, A. Śliwa, M. Wystel, *Straż Graniczna 1928–1939*, part 1, Warszawa 2021, pp. 53–93; idem, *Straż Graniczna*, part 2, Warszawa 2021, pp. 60–87.

¹⁰⁸ As for State Police research status, I used findings from my previous publications (See: annotation no. 7).

¹⁰⁹ R. Litwiński, *O bezpieczeństwo wewnętrzne odrodzonej Rzeczypospolitej (1917–1922)*, "PHW" 2018, 1–2, pp. 218–243; *Sprawozdanie stenograficzne z 76 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dn. 24 VII 1919 r.*, [no place and date of publication], cols LXXVI/4–LXXVI/26; *Ustawa o Policji Państwowej z 24.07.1919 r.*, "Dziennik Praw Państwa Polskiego" 1919, no. 61, item 363; *Rozporządzenie z dnia 17. czerwca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa*

Before WWII, the only one non-military formation which directly participated in an armed conflict, was the State Police – in the Polish-Soviet War of 1920. It allowed to gather the combat experience, especially with regard to counter desertions and securing rear areas. It was quite clear that the Police could have been used in an integrated and rational way to prepare the State for a next conflict, including defence preparations and mobilization. Unfortunately, nothing like that happened¹¹⁰.

It is true that all above-mentioned issues had already been a subject for research, but this topic still requires further thorough and comprehensive investigation and exploration. The conclusion, presented some time ago by A. Peplowski and A. Misiuk, despite passing time, still stay fresh and actual: 'Problems related to national defence preparations and the course of events during the September 1939 military campaign has been already covered by the extensive subject literature. However, activity of the public administration and the Police, so important for defence planning and operations, is still almost unexplored'¹¹¹.

Due to such a situation, in the context of months before the outbreak of WWII, special attention should be paid to findings of Mieczysław Adamczyk, Janusz Gmitruk¹¹², Władysław Horst¹¹³, Bernard Kayzer (incl. works with Ziemowit B. Kayzer)¹¹⁴, Janusz Ryt¹¹⁵, Bolesław Sprengel¹¹⁶, W. Włodarkiewicz¹¹⁷, and to works of researchers from the Central Mili-

Śląskiego, "Dziennik Ustaw Śląskich" [hereinafter: "DzUŚl."] 1922, no. 1, item 4; *Przepisy przejściowe do rozporządzenia o Policji Wojewódzkiej*, "DzUŚl." 1922, no. 1, item 5.

¹¹⁰ R. Litwiński, *Kordian*, pp. 210–220; K. Stepan, A. Wesołowski, *op. cit.*, pp. 202–208; W. Stachiewicz, *op. cit.*, p. 359; R. Rybka, K. Stepan, *op. cit.*, *passim*; *Polskie*, pp. 173, 290–298, 323–325.

¹¹¹ A. Popłowski, A. Misiuk, *Policja Państwowa we wrześniu 1939 r.*, in: *Zbrodnia katyńska. Droga do prawdy*, ed. M. Tarczyński, Warszawa 1992, p. 39.

¹¹² *Sprawcy*, pp. 97–105, 122–131, 153–157.

¹¹³ W. Horst, *Józef Kordian Zamorski przed Komisją Rejestracyjną w Bukareszcie*, "Teki Archiwalne" 2000, 5, pp. 127–149.

¹¹⁴ B. Kayzer, *Mobilizacja i działania Policji Województwa Śląskiego w okresie zagrożenia wojennego 1939 roku*, in: *Polski wrzesień*, pp. 197–202; B. Kayzer, Z.B. Kayzer, *Policja Województwa Śląskiego i pododdziały zwarte Policji Państwowej – udział w inkorporacji Zaolzia (1938–1939) i wojnie obronnej (1939)*, "Przegląd Policyjny" 2008, 4, pp. 64–86.

¹¹⁵ J. Ryt, *Sprawozdanie z działalności Policji Województwa Śląskiego przy zajmowaniu Śląska za Olzą*, in: *Od Zaolzia po Jaworzynę. Rewindykacje graniczne jesienią 1938 roku*, ed. R. Kowalski, Nowy Targ 2004, pp. 141–154.

¹¹⁶ B. Sprengel, *Policja Państwowa wobec zagrożenia wojennego w 1939 roku*, in: *Polska wobec zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy*, eds. H. Cwiąg, Z. Cutter, Częstochowa 2012, pp. 259–272.

¹¹⁷ W. Włodarkiewicz, *Stan bezpieczeństwa wewnętrznego w województwie tarnopolskim (1 stycznia 1939–31 sierpnia 1939 roku)*, "Niepodległość i Pamięć" 2018, 3, pp. 159–188.

tary Archive, Archive of Modern Records, Polish Institute and Sikorski Museum, which prepared publications from the *Wojskowe Teki Archiwalne* series¹¹⁸.

One of the most important elements is the account of the Commander in Chief of the Police, Kordian Zamorski, which was published already three times. The most precise print in this respect is in the *Wojskowe Teki Archiwalne* series¹¹⁹.

Also, Zbigniew Siemak got involved and used the Zamorski recollections in his research and publication¹²⁰. Also the author of this article jumped on this bandwagon and prepared a number of publications¹²¹. Other scientists also prepared works on these Police-specific elements, i.e. Janusz Becker¹²², Jacek Dworzecki¹²³, Krzysztof Halicki¹²⁴, Grzegorz Dziergas¹²⁵, and the author of the article¹²⁶.

¹¹⁸ *Przygotowania obronne*, pp. 424–436, 507–513, 621–673. I want to draw attention of the reader to recollections of K. Zamorski, J. Zdanowicz, J. Lisowski and J. Żółtaszek.

¹¹⁹ A. Misiuk, *Policja w kampanii wrześniowej. Raport komendanta głównego Policji Państwowej z 9 listopada 1939*, in: *Losy policjantów polskich po 1 września 1939. Studia i materiały*, eds. P. Majer, A. Misiuk, Szczepiński 1996, pp. 53–69; U. Kraśnicka-Zajdler, *Wrzesień 1939 roku widziany oczami Komendanta Głównego Policji Państwowej gen. bryg. Józefa Kordiana-Zamorskiego*, "Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska" 2006, 19, pp. 166–185; Gen. bryg. Kordian Józef Zamorski, *Komendant Główny Policji Państwowej. Sprawozdanie dla Ministra Spraw Wojskowych, 9 listopada 1939 r.*, Băile Herculane (Rumunia), in: *Przygotowania obronne*, pp. 621–639.

¹²⁰ Z. Siemak, *Przygotowania do wojny oraz przebieg jej pierwszych 17 dni w świetle raportu komendanta głównego Policji Państwowej z dnia 9 listopada 1939 roku*, in: *Polski wrzesień*, pp. 205–209.

¹²¹ R. Litwiński, *Piłsudski – Śmigły – Składkowski w świetle dzienników Kordiana Zamorskiego z lat 1930–1938*, in: *Polska w XIX i XX w. – społeczeństwo i gospodarka*, eds. W. Caban et al., Kielce 2013, pp. 487–496; idem, *Silni, zwarci, gotowi...? Polskie przygotowania do wojny w świetle relacji gen. bryg. Kordiana Zamorskiego*, in: *Mity i legendy w polskiej historii wojskowości*, vol. 2, eds. W. Caban, J. Smoliński, Kielce 2014, pp. 39–47; *Sprawozdanie Szefa Sztabu Komendy Głównej Policji Państwowej inspektora Juliusza Kozolubskiego z listopada 1939 roku*, ed. R. Litwiński, "Res Historica" 2007, 25, pp. 127–147; idem, *Kordian*, pp. 210–220. It should be noted here that now the work on the publication of K. Zamorski has already started. The publication will cover the period till the outbreak of WWII.

¹²² J. Becker, *Policja Państwowa garnizonu VI miasta stołecznego Warszawy w obronie stolicy w 1939 roku*, "Niepodległość i Pamięć" 2009, 16, 2, pp. 103–114.

¹²³ J. Dworzecki, *Policja w Polsce we wrześniu 1939 roku*, "Zeszyt Naukowy" 2010, 4, pp. 75–88.

¹²⁴ K. Halicki, *Z dziejów bydgoskiej policji – losy komisarza Andrzeja Faferka*, "Przegląd Policyjny" 2008, 1, pp. 131–140; idem, *Policjanci z Okręgu XII PP Pomorskiego – ofiary Miednoje*, in: *Katyń. Ofiary z Kujaw i Pomorza w 73. Rocznice zbrodni katyńskiej*, eds. W. Kubiak, Z. Karpus, Wrocław 2013, pp. 163–184.

¹²⁵ G. Dziergas, *Policja Państwowa w kampanii wrześniowej 1939 r.*, in: *Polska wobec*, pp. 225–234.

¹²⁶ R. Litwiński, *Policja Państwowa w Małopolsce Wschodniej. Organizacja i wpływ na jej losy działań wojennych w 1939 roku*, in: *Україна-Польща: уроки Другої Світової війни. Матеріали наукового семінару молодих вчених (27 лютого 2003 р.)*, Тернопіль 2003, pp. 43–57; idem,

Some more important and useful details could also be found in elements presented by Brigadier General Maksymilian Milan-Kamski¹²⁷.

PRISON GUARD

In the Polish historiography, problems related to the Prison Guard subordinated to the Minister of Justice, were relatively poorly studied¹²⁸. The Prison Guard was established in 1932 by the Presidential Decree on enforcing penalties such as restriction of liberty, imprisonment, and duties of the convoy service. The Prison Guard was defined as a corps with service uniforms, with the right to use different coercive measures and carry out different enforcement actions, including authorization to use the lethal force and right to use arms¹²⁹.

The start of research on the prewar Polish penitentiary system could be defined at the moment of publication of works of Karol Pawlak in the 1990s. Unfortunately, he did not touch issues which are of most interest for the project. He has just put some remarks and stories about the fortunes of Prison Guard functionaries, under both German and Soviet occupations¹³⁰.

Skutki działań wojennych w 1939 r. dla policji w Małopolsce Wschodniej, "Dzieje Najnowsze" 2007, 39, 2, pp. 77–95; idem, Policja Województwa Śląskiego we wrześniu 1939 r. w świetle raportu inspektora Józefa Żółtaszka, ed. R. Litwiński, "Res Historica" 2011, 31, pp. 267–279; idem, Kordian, pp. 223–241.

¹²⁷ R. Dalecki, *Uwagi i sprostowania gen. bryg. Maksymiliana Milana-Kamskiego do "Dziennika" gen. bryg. Władysława Langnera, „PHW” 2015, 2, pp. 154–162.*

¹²⁸ More on organization of the Polish penitentiary system in the period in question – See: K. Pawlak, *Więziennictwo polskie w latach 1918–1939*, Kalisz 1995, p. 212; idem, *Za kratami więzień i drutami obozów*, Kalisz 1999, pp. 54–75; R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918–1956, "Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, 62–63, pp. 9–32; K. Chmielewski, M. Pająk, Organizacja więziennictwa polskiego (1918–1939), "Czasopismo Prawno-Historyczne" 2017, 69, 2, pp. 181–195.*

¹²⁹ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa, "DzURP" 1928, no. 29, item 272; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. o Straży Więziennej, "DzURP" 1932, no. 74, item 667; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 grudnia 1932 r. w sprawie umundurowania i uzbrojenia Straży Więziennej, "DzURP" 1932, no. 109, item 903; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 listopada 1935 r. o umundurowaniu i uzbrojeniu Straży Więziennej, "DzURP" 1935, no. 90, item 577; Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, "DzURP" 1939, no. 68, item 457; A. Konstankiewicz, *Umundurowanie i uzbrojenie Straży Więziennej II RP (1924–1939)*, in: *Z dziejów więzienia w Lublinie*, ed. T. Radzik, Lublin 2007, pp. 133–142.*

¹³⁰ K. Pawlak, *Więziennictwo polskie w latach 1918–1939*, Kalisz 1995, p. 30; idem, *Za kratami więzień i drutami obozów*, Kalisz 1999, pp. 78–79, 82–83.

Till today, his works still constitute the foundation for any research on the prewar Prison Guard. Available facts clearly show that the real and intensive research on the topic was launched in the mid-1990s. Pawlak's findings, assessments and conclusions have been recently used by Krzysztof Chmielewski and Maciej Pająk, who started their work on the organizational dimension of the Polish penitentiary system. However, they used only a few archival materials and that decreased the scientific value of their publication¹³¹.

It is also difficult to find works on defence preparations of the Prison Guard as an organization, for an armed conflict. Therefore, as for fortunes of prison guardsmen, it is worth to note the findings of Krystian Bedyński, who explored problems of repressions after 1 September 1939. with regard to this special professional group. The most important thing that should be mentioned and appreciated is the fact that he exploited materials from family collections of some functionaries¹³². More information on the Prison Guard in September 1939 could be found in another work of the same author¹³³. However, it is still very regrettable that current research projects only sporadically use related archival materials available at the Archive of Modern Records in Warsaw¹³⁴.

NATIONAL RAILWAY GUARD

The National Railway Guard and other formations providing security for the Polish railway system are under-represented in the modern historiography. There are still some problems with description and evaluation of organizational and functional dimensions of such non-military elements. Some publications are even a kind of misleading, especially with regard to proper nomenclature, proper and official names of structures in the Polish Railway.

¹³¹ K. Chmielewski, M. Pająk, *op. cit.*, pp. 182–195.

¹³² See also: K. Bedyński, *Pracownicy Więziennictwa II Rzeczypospolitej zamordowani na Białorusi*, "Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, 62–63, pp. 49–76.

¹³³ K. Bedyński, *Więziennicy województwa łódzkiego ofiarami zbrodni katyńskiej*, "Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, 70, pp. 173–190.

¹³⁴ This refers to the 40 meters of current documentation with files of State Police, Prison Guard, KOP, and Border Guard functionaries, with the materials of the Rehabilitation Commission at the Council of Ministers, with files of the Social Insurance Institution, and functionaries' files and albums. See: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/50725> [access: 26.08.2022]; R. Litwiński, *Komisja rehabilitacyjno-kwalifikacyjna dla byłych policjantów (1946–1952)*, "Dzieje Najnowsze" 2004, 36, 1, pp. 117–134.

For example, Kazimierz Mazur in his popular science publications, mentioned about establishment in 1934 of the Railway Security Guard (Pol. Straż Ochrony Kolei, SOK). Later, he used another name for this element – the Railway Guard (Pol. Straż Kolejowa, SK). In the latter case, he was referring to the Decree of the Minister of Transport from November 1934.

However, it should be noted that this legal document has not mentioned the term and name of SOK. It cited elements that were to provide railway security and carry out related roles and tasks for the railway personnel. The list of posts included professions of Station-Masters, Dispatchers, Cashiers, Storekeepers, Bridge Inspectors, Track Maintainers, etc., also security personnel.

The fact that these categories of employees were included to the document does not necessarily mean that SOK was already operational, as this name was not present in earlier legal acts and next normative documents¹³⁵. In later regulations, the term “National Railway Guard” (Pol. Straż Kolei Państwowych) shows up as the structure responsible for security. The same name was printed on service badges prepared for the railway personnel at that time¹³⁶. This has not been noticed by the known author of the next work on this particular formation, Józef Hałyk, who promoted the use of the term SOK¹³⁷. In July 1939, Minister of Transport issued the Regulation with provisions on organization and tasks of the “National Railway Security Service” (Pol. Służba Ochrony Kolei Państwowych). This ‘service’ should not be considered a national security system element, but rather as a security provider, with main duties to secure law and order within the railway system and securing the property of the Polish State Railways. What is more important here is that these

¹³⁵ K. Mazur, *Skuteczni, odpowiedzialni, kompetentni. Straż Ochrony Kolei wczoraj i dziś 1918–2008*, Warszawa 2008, p. 16; *Ustawa z dnia 13 marca 1934 r. o ochronie porządku na kolejach użytku publicznego*, “DzURP” 1934, no. 32, item 285; *Rozporządzenie Ministra Komunikacji z dnia 24 listopada 1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych o przestrzeganiu porządku na kolejach użytku publicznego*, “DzURP” 1934, no. 109, item 961; *Rozporządzenie Ministra Komunikacji z dnia 9 stycznia 1935 r., Nr. P. 5–166–1/35 o organizacji ochrony porządku na kolejach, zawiadywanych przez przedsiębiorstwo “P.K.P.”*, “Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji” [hereinafter: “DzUMK”] 1935, no. 2, item 11; *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 lutego 1935 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Komunikacji o uzbrojeniu organów ochrony kolei*, “DzURP” 1935, no. 10, item 54; *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 7 października 1935 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Komunikacji o działalności organów kolei poza obszarem kolejowym*, “DzURP” 1935, no. 75, item 475.

¹³⁶ *Zarządzenie Ministra Komunikacji z dnia 19 kwietnia 1937 r. w sprawie odznak służbowych Straży Kolei Państwowych*, “DzUMK” 1937, no. 13, item 90.

¹³⁷ J. Hałyk, *Straż Ochrony Kolei w służbie społeczeństwu*, Lublin 2012, pp. 21–24.

regulations clarified the term 'railway security organs' (Pol. 'organy ochrony kolei') and presented the institution – National Railway Guard¹³⁸.

SUMMARY AND ASSESSMENT

To wrap up all considerations and reflections, I want to point out that the status of research on non-military formations varies. The most advanced works had been done on the border security organizations, mostly on KOP, with some elements on the Border Guard. It is followed by prints on the Police, both State Police and the Silesian Voivodeship Police. As for the Prison Guard and National Railway Guard, we should not talk yet about professional, comprehensive, and integrated research projects.

Such course of events is mostly the effect of the interest of particular historians and projects that had been supported by current non-military formations and institutions. Very good example of such approach is the modern Border Guard established in 1990. Since its establishment, it started to be actively involved in organizing conferences and publishing many interesting works and monographs. The Border Guard has also immediately established close relations and contacts with historians from civilian universities, who now set the tone in historical and archival research (i.e. B. Polak and M. Jabłonowski). This trend was continued and strengthened in next years, mainly thanks to the close co-operation with the Szczecin Branch of the Institute of National Remembrance. Such co-operation format supported the development of research in areas that had been of my personal interest. Hopefully, such tendencies will continue.

As for the State Police, this model was neither followed nor copied, although the starting point for research had been much better, especially with regard to secure the delivery of top-quality monographs and other works. Since the beginning of 1990s, the dominant role in the research was played by the group of historians supported by the Police Academy in Szczytno. As I have already mentioned, for years it seemed that such teams would set the tone on the historiography related to the topics that are present in this project.

The group has had the potential to play a coordinating role in historical research. It would have been helpful and useful as the original group was joined by next historians, not only from Government institutions but also from civilian universities. We should always remember that the

¹³⁸ Zarządzenie Ministra Komunikacji z dnia 11 lipca 1939 r. o organizacji służby ochrony kolei państwowych oraz o zmianie przepisów o podziale czynności w dyrekcjach okręgowych kolei państwowych i statutu organizacyjnego oddziałów kp., "DzUMK" 1939, no. 31, item 159.

greater competitiveness as well as real and free exchange of thoughts promote and support development of historiography.

Unfortunately, this opportunity was not fully taken advantage of. It is quite astonishing that no serious scientific meeting was organized to gather all State Police historians for discussions and presentations of the most recent results. That has also meant that no exchange of thoughts and ideas took place, including scientists exploring Border Guard history as well as with military historians¹³⁹.

Despite quite significant number of publications on the period in question, it looks that problems related to non-military formations requires further, detailed research and exploitation of all available archival resources and source materials, both at home and abroad. Of course, for obvious reasons, now it is not possible to use sources and archives from Russia and Belarus. Also, the possibility to make archival research in Ukraine seems at least disputable. However, there is still a possibility to go to archives in Lithuania, Germany, Romania, Hungary, and Great Britain. In addition, also materials stored in Polish archives, mainly in the Archive of Modern Records, Border Guard Archive and Central Military Archive could be further explored.

The main topics related to the current project that still require further detailed and systematized description and evaluation are as follows: 1) the role and place of non-military formations in the Second Polish Republic national security system; 2) defence and wartime preparations of non-military formations (concepts of use, proposal for reinforcement, role in the mobilization processes, etc.); 3) participation of non-military formations in Cieszyn Zaolzie annexation and area at the border with Slovakia; 4) tasks related to the "Łom" (Eng. Crowbar) operation; 5) public perception of non-military formations; 6) assessments of activities and operations of non-military formations prepared and presented by the Polish authorities in exile. Of course, a detailed analysis of opinions of entities and institutions from the countries bordering Poland would also be useful and valuable. However, such research postulates require coordinated and comprehensive approach by a dedicated team of researchers.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września 1939, vol. 2, *Działania wojsk Frontu Ukraińskiego*, ed. S. Jaczyński, Warszawa 1996.

¹³⁹ R. Litwiński, *Policja II*, p. 486.

- Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września 1939*, vol. 3, *Działania wojsk Frontu Białoruskiego*, ed. C. Grzelak, Warszawa 1995.
- Andrzejczuk W., *Wspomnienia żołnierza KOP-u*, "Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej" 1995, 150.
- Dobroński A., *Nieznane źródło do września 1939 roku na Suwalszczyźnie. Dziennik bojowy por. Piotra Łazarewicza, dowódcy kompanii Straży Granicznej "Filipów", "Rocznik Augustowsko-Suwalski"* 2010, 10, <http://www.astn.pl/r2010.htm> [access: 24.08.2022].
- "Dziennik Praw Państwa Polskiego" 1919.
- "Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji" 1935, 1937, 1939.
- "Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej" 1928, 1932, 1934, 1935, 1938, 1939.
- "Dziennik Ustaw Śląskich" 1922.
- Gen. bryg. Kordian Józef Zamorski, Komendant Główny Policji Państwowej. *Sprawozdanie dla Ministra Spraw Wojskowych, 9 listopada 1939 r., Băile Herculane (Rumunia)*, in: *Przygotowania obronne państwa 1935–1939. Prawo i administracja*, ed. A. Wesołowski, "Wojskowe Teki Archiwalne" 2014, 6, 1.
- Horst W., *Józef Kordian Zamorski przed Komisją Rejestracyjną w Bukareszcie*, "Teki Archiwalne" 2000, 5.
- Instrukcja służby Korpusu Ochrony Pogranicza*, ed. P. Skubisz, Warszawa 2010.
- Jan Orszulak z baonu KOP "Berezwech" *Fragmenty opracowania*, in: *Mobilizacja marcowa 1939. Dokumenty i relacje*, eds. A. Wesołowski, K. Stepan, Warszawa 2012.
- Korczyński J., *Dziennik komendanta Kwatery Głównej Suwalskiej B.K. w kompanii wrześniowej*, "Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej" 1970, 57.
- Korczyński J., *Dziennik komendanta Kwatery Głównej Suwalskiej B.K. w kompanii wrześniowej (dokończenie)*, "Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej" 1970, 58.
- Mobilizacja marcowa 1939. Dokumenty i relacje*, eds. A. Wesołowski, K. Stepan, Warszawa 2012.
- "Monitor Polski" 1932.
- O niepodległą i granice. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939. Wybór dokumentów*, eds. M. Jabłonowski et al., Warszawa–Pułtusk 2001.
- Okruchy pamięci. Wspomnienia i relacje byłych żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. S. Nowakowski, M. Klempert, Olsztyn 2015.
- Oni strzegli granic II Rzeczypospolitej. Relacje i wspomnienia żołnierzy KOP i funkcjonariuszy SG*, ed. M.J. Rubas, Warszawa 2002.
- Orlik-Rückemann W., *Kampania wrześniowa na Polesiu i Wołyniu 17.IX.1939–1. X.1939*, ed. L. Jerzewski, Warszawa 1985.
- Orlik-Rückemann W., *Moje zderzenie z bolszewikami 17 września 1939*, in: *Moje zderzenie z bolszewikami we wrześniu 1939 roku*, ed. K. Rowiński, Londyn–Szwajcaria 1986.
- Ostatnia potyczka w Zadzielu. Odpis otrzymanej 12.IV.1962 r. od por. rez. Jana Jakubca, kierownika szkoły podstawowej w Zadzielu koło Żywca, relacji o boju kompanii kpt. Kade z baonu "Berezwech" w dniu 4 września 1939 pod Zadzielem–Oczkowem k. Żywca*, ed. Z. Dzikowski, "Karta Groni" 1995, 18.
- Polskie formacje graniczne. Straż Graniczna 1918–1939. Dokumenty organizacyjne. Wybór źródeł*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin, 1999.
- Polskie formacje graniczne. Straż Graniczna 1928–1939. Dokumenty organizacyjne. Wybór źródeł*, vol. 2, eds. M. Jabłonowski, B. Polak, Koszalin 1999.
- Przepisy przejściowe do rozporządzenia o Policji Wojewódzkiej*, "Dziennik Ustaw Śląskich" 1922, no. 1, item 5.
- Przygotowania obronne państwa 1935–1939. Prawo i administracja*, ed. A. Wesołowski, "Wojskowe Teki Archiwalne" Warszawa 2014, 6, 1.

- Ryt J., *Sprawozdanie z działalności Policji Województwa Śląskiego przy zajmowaniu Śląska za Olzą*, in: *Od Zaolzia po Jaworzynę. Rewindykacje graniczne jesienią 1938 roku*, ed. R. Kowalski, Nowy Targ 2004.
- Sprawozdanie stenograficzne z 76 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego* z dn. 24 VII 1919 r., [no place and date of publication].
- Sulik N., *Okruchy wspomnień. Wrzesień 1939*, Białystok 1993.
- Sprawozdanie Szefa Sztabu Komendy Głównej Policji Państwowej inspektora Juliusza Kozolubskiego z listopada 1939 roku*, ed. R. Litwiński, "Res Historica" 2007, 25.
- Stachiewicz W., *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935–1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach Szefa Sztabu Głównego i Szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa 1998.
- Szawłowski R., *Wojna polsko-sowiecka 1939. Tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne. Agresja sowiecka i polska obrona. Sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie i białoruskie*, vol. 2, Dokumenty, Warszawa 1997.
- Uryniak Z., *Wspomnienia ochotnika z kawalerii dywizyjnej 38 Dywizji Piechoty Rezerwowej z 1939 roku*, "Przegląd Kawalerii i Broni Pancерnej" 1991, 137.
- Wrzesień 1939. *Radzieckie zagrożenie Rzeczypospolitej w dokumentach, relacjach i wspomnieniach*, ed. W. Włodarkiewicz, Warszawa 2005.
- Wrzesień 1939 roku *we wspomnieniach majora Józefa Łubnickiego*, ed. W.B. Mos, in: *A jednak wojna... Rok 1939 na Kresach Wschodnich i Zachodnich*, eds. M. Fic, J. Lusek, J. Załęczny, Bytom–Warszawa–Katowice 2020.
- Wspomnienia nie tylko o Pułku KOP "Sarny"*. Repryty i przedruki, ed. H. Dąbkowski. Warszawa 2001.
- Wywiad Straży Granicznej 1928–1939. Wybór dokumentów*, eds. P. Kołakowski, R. Techman, Słupsk 2013.
- Ziółkowska-Tarkowska B., *Brygada KOP "Podole" w relacjach i wspomnieniach*, Warszawa 2007.

Studies (Opracowania)

- Becker J., *Policja Państwowa garnizonu VI miasta stołecznego Warszawy w obronie stolicy w 1939 roku*, "Niepodległość i Pamięć" 2009, 16, 2.
- Bednarek L., *Generał brygady Wilhelm Orlik-Rückemann ostatni dowódca KOP*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998.
- Bednarek L., *Organizacja i dyslokacja Korpusu Ochrony Pogranicza w 1938 r.*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998.
- Bedyński K., *Pracownicy Więziennictwa II Rzeczypospolitej zamordowani na Białorusi*, "Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, 62–63.
- Bedyński K., *Więziennicy województwa łódzkiego ofiarami zbrodni katyńskiej*, "Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2011, 70.
- Bieliński P., Rzakowski A., *Korpus Ochrony Pogranicza*, part 2, 33. i 36. *Dywizja Piechoty Rezerwowa*, Warszawa 2020.
- Bieniecki I., *Formacje ochrony granic w obronie polskiego wybrzeża we wrześniu 1939 roku*, in: *Z morza i Pomorza. Spojrzenie na wrzesień 1939. Polityka i wojna*, eds. A. Drzewiecki, B. Siek, Toruń 2011.
- Bieniecki I., *Jednostki pływające polskich formacji ochrony granicy morskiej w latach 1918–1939*, in: *80. rocznica powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej*, vol. 2, ed. A. Gosławska-Hrychorczuk, Warszawa–Kętrzyn 2008.
- Bieniecki I., *Polskie flotylle rzeczne w działaniach bojowych i ochronie granic w latach 1919–1991*, "Nautologia" 2004, 1–4.

- Bieniecki I., *Przygotowania formacji granicznych do obrony Półwyspu Helskiego w 1939 roku w świetle relacji dowódcy Batalionu KOP "Hel"*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza*, ed. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005.
- Biernat F., *Rola Korpusu Ochrony Pogranicza w ochronie polskiej granicy wschodniej i wojnie obronnej 1939 roku*, in: *Szkice z dziejów wojskowych Polski w latach 1918–1939*, ed. B. Miśkiewicz, Poznań 1979.
- Bocheński W., *Udział Straży Granicznej w Siłach Zbrojnych RP. Walki komisariatów Obwodu Jasło jako jednostek pierwszej linii obrony armii "Karpaty"*, in: *Kampania polska '39. Militarne i polityczne aspekty z perspektywy siedemdziesięciolecia*, eds. J. Kirszak, D. Koreś, Wrocław 2011.
- Böhm T., *1 Pułk kawalerii KOP w wojnie obronnej 1939 r.*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1989, 2.
- Böhm T., *Bataliony Obrony Narodowej w Wielkopolsce w latach 1936–1939 i ich rola w kampanii wrześniowej*, Poznań 1996.
- Böhm T., Romańczyk K., *1 Pułk Kawalerii Korpusu Ochrony Pogranicza w wojnie obronnej 1939 roku*, Warszawa 2010.
- Chmielewski K., Pajak M., *Organizacja więziennictwa polskiego (1918–1939)*, "Czasopismo Prawno-Historyczne" 2017, 69, 2.
- Cichoracki P., *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*, Jerzy R. Prochwicz, Warszawa 2003, p. 458, [rec.], "Pamięć i Sprawiedliwość" 2005, 2.
- Cygan W.K., *Działania wojenne na Nowogródzczyźnie, Wileńszczyźnie i Grodzieńszczyźnie po 17.9.1939 r.*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1990, 1–2.
- Cygan W.K., *Kresy w ogniu. Wojna polsko-sowiecka 1939*, Warszawa 1990.
- Czajczyński H., *Oddziały Korpusu Ochrony Pogranicza w Samodzielnej Grupie Operacyjnej "Polesie"*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza w 70. rocznicę powołania*, ed. L. Grochowski, Kętrzyn 1995.
- Ćwięk H., *Przeciw Abwehrze*, Warszawa 2001.
- Dalecki R., *Armia "Karpaty" w wojnie obronnej 1939 roku*, Rzeszów 1989.
- Dalecki R., *Uwagi i sprostowania gen. bryg. Maksymiliana Milana-Kamskiego do "Dziennika" gen. bryg. Władysława Langnera*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2015, 2.
- Danielewicz J., *Wyższa kadra dowódcza KOP 1924–1939*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza w 70. rocznicę powołania*, ed. L. Grochowski, Kętrzyn 1995.
- Deszczyński M.P., *Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939*, Warszawa 2003.
- Dominiczak H., *Granica polsko-niemiecka 1919–1939. Z dziejów formacji granicznych*, Warszawa 1975.
- Dominiczak H., *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Warszawa 1992.
- Dworzecki J., *Policja w Polsce we wrześniu 1939 roku*, "Zeszyt Naukowy" 2010, 4.
- Dyskant J.W., *Flotylla Rzeczna Marynarki Wojennej wobec agresji sowieckiej we wrześniu 1939 r.*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1992 3.
- Dziergas G., *Policja Państwowa w kampanii wrześniowej 1939 r.*, in: *Polska wobec zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy*, eds. H. Ćwięk, Z. Cutter, Częstochowa 2012.
- Encyklopedia wojskowa*, vol. 2, ed. O. Laskowski, Warszawa 1932.
- Filipow K., *Generał Nikodem Sulik (Kamienna Stara 1893–Londyn 1954)*, Białystok 1996.
- Fedorowicz L., *Wspomnienia z akcji szwadronu KOP nad Dniestrem w dn. 17.9. 1939 roku*, "Przegląd Kawalerii i Broni Pancerniej" 1979, 94.

- Fijałkowski M., Kicman W., *Józef Marciniak 1896–1940. Powstaniec wielkopolski, strażnik graniczny, żołnierz września 1939*, Piła 2014.
- Głowiński T., *Batalion KOP "Iwieniec" we wrześniowej potrzebie – przyczynek do wykorzystania Korpusu Ochrony Pogranicza w kampanii 1939 r.*, in: *Kampania polska '39. Militarne i polityczne aspekty z perspektywy siedemdziesięciolecia*, eds. J. Kirszak, D. Koreś, Wrocław 2011.
- Głowiński T., *Korpus Ochrony Pogranicza w 1939 r. – mobilizacja i udział w obronie Rzeczypospolitej przed najazdem z zachodu i wschodu – stan badań*, in: *Kampania polska 1939 roku. Studia*, vol. 3, ed. J. Tym, Warszawa 2024.
- Głowiński T., *Pułk KOP "Wolożyn" i chroniona przezeń granica (1929–1939)*, in: *U polskich stali granic. W 90. rocznicę utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2018.
- Głowiński T., *Zapomniany garnizon. Oddziały Korpusu Ochrony Pogranicza w Iwieniu w latach 1924–1939*, Wrocław 2009.
- Goryński G., *Ochrona granicy morskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 2, ed. B. Polak, Koszalin 2002.
- Goryński G., *Pomorski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej 1928–1939. Wybrane problemy organizacyjne*, in: *80. rocznica powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej*, vol. 2, ed. A. Goławska-Hrychorczuk, Warszawa–Kętrzyn 2008.
- Goryński G., *Pułkownik Karol Baczyński – żołnierz Legionów Polskich, zasłużony oficer odrodzonego Wojska Polskiego, Korpusu Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej II RP – patron Morskiego Oddziału Straży Granicznej*, in: *Dzieje organizacji polskich formacji ochrony granic. Od obrony potocznej do II wojny światowej*, ed. A. Goławska-Hrychorczuk, Kętrzyn 2007.
- Goryński G., *Udział Straży Granicznej i Korpusu Ochrony Pogranicza w walkach obronnych na Wybrzeżu we wrześniu 1939 r.*, "Przegląd Morski" 1995, 2.
- Goryński G., *Udział żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza w walkach obronnych na Półwyspie Helskim we wrześniu 1939 r.*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza w 70. rocznicę powołania*, ed. L. Grochowski, Kętrzyn 1995.
- Goryński G., *Zapomniani bohaterowie Niepodległej. Pułkownik Ludwik Zych – Szef Sztabu Straży Granicznej. Jego służba i praca dla niepodległej Polski*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Grobelski W., *Działania Pułków KOP w składzie Grupy Operacyjnej "Bielsko" ("Boruta") we wrześniu 1939 r.*, "Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej" 2002, 3/4.
- Grobelski W., *Formacje graniczne II Rzeczypospolitej*, "Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL" 2012–2013, 8–9, 1.
- Grobelski W., *KOP-owskie biografie. Płk. dypl. Janusz Gaładyk (1898–1947)*, "Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej" 2005, 4.
- Grochowski J., *Wspomnienia żołnierza II Rzeczypospolitej*, "Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej" 2001, 1.
- Grochowski L.W., *Prawne podstawy organizacji i działania Straży Granicznej w latach 1928–1939*, in: *80 rocznica powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej*, vol. 1, ed. A. Goławska-Hrychorczuk, Warszawa–Kętrzyn 2008.
- Grzelak C., *KOP w obronie wschodniej granicy RP*, "Wojsko i Wychowanie" 1991, 10.
- Grzelak C., *Kresy w czerwieni. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 roku*, Warszawa 1998.

- Grzelak C., *Obrona granicy wschodniej Polski przez Korpus Ochrony Pogranicza w 1939 roku na linii strażnic*, in: *Dzieje organizacji polskich formacji ochrony granic. Od obrony potocznej do II wojny światowej*, ed. A. Gośławska-Hrychorczuk, Kętrzyn 2007.
- Grzelak C., *Szack–Wytyczno 1939*, Warszawa 1993.
- Grzelak C., *Wilno 1939*, Warszawa 1993.
- Grzelak C., *Wrzesień 1939 na kresach w relacjach*, Warszawa 1999.
- Grzelak C., *Zaskoczenie sowieckie 17 września 1939 r. Fakty i mity*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza*, ed. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005.
- Halicki K., *Policjanci z Okręgu XII PP Pomorskiego – ofiary Miednoje*, in: *Katyń. Ofiary z Kujaw i Pomorza w 73. Rocznice zbrodni katyńskiej*, eds. W. Kubiak, Z. Karpus, Włocławek 2013.
- Halicki K., *Z dziejów bydgoskiej policji – losy komisarza Andrzeja Faferka*, „Przegląd Policyjny” 2008, 1.
- Hałyk J., *Straż Ochrony Kolei w służbie społeczeństwu*, Lublin 2012.
- Hamerla A., *Historia i struktura organizacyjna kawalerii Korpusu Ochrony Pogranicza*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998.
- Jabłonowski M., *Formacja specjalna. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2002/2003.
- Jabłonowski M., *Przegląd stanu zasobów źródłowych i wyników badań dotyczących Korpusu Ochrony Pogranicza (1924–1939)*, „Niepodległość” 2008, 58.
- Jabłonowski M., Polak B., *Polskie formacje graniczne 1924–1939. Przegląd źródeł i literatury, postulaty badawcze*, in: *Granice Rzeczypospolitej Polskiej (na przestrzeni dziejów)*, ed. Z.B. Kumos, Warszawa 2005.
- Jabłonowski M., Prochwicz J., *Wywiad Korpusu Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2003/2004.
- Janowski W., *Nastroje społeczeństwa III Rzeszy wiosna 1939 r. w świetle informacji Szefostwa Wywiadu Korpusu Ochrony Pogranicza*, „Teki Archiwalne” 1997, 2 (24).
- Jordanek Z., *Straż Graniczna we wrześniu 1939 r.*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998.
- Kayzer B., *Mobilizacja i działania Policji Województwa Śląskiego w okresie zagrożenia wojennego 1939 roku*, in: *Polski wrzesień 1939 r. – wojna na dwa fronty*, ed. H. Stańczyk, Piotrków Trybunalski 2000.
- Kayzer B., Kayzer Z.B., *Policja Województwa Śląskiego i pododdziały zwarte Policji Państwowej – udział w inkorporacji Zaolzia (1938–1939) i wojnie obronnej (1939)*, „Przegląd Policyjny” 2008, 4.
- Kolos K., *Generał brygady Walerian Czuma*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998.
- Konstankiewicz A., *Umundurowanie i uzbrojenie Straży Więziennej II RP (1924–1939)*, in: *Z dziejów więzienia w Lublinie*, ed. T. Radzik, Lublin 2007.
- Kościński Z., *Kawaleria Korpusu Ochrony Pogranicza w latach 1924–1939*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza w 70. rocznicę powołania*, ed. L. Grochowski, Kętrzyn 1995.
- Kościński Z., *Kawaleria Korpusu Ochrony Pogranicza w latach 1924–1939*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998.
- Kowalski W., *Baon KOP „Sejny” w kampanii wrześniowej 1939 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1995, 1–2.
- Kowalski W., *Hej tam na granicy od Sejn na Podole... Z dziejów 24 Baonu Korpusu Ochrony Pogranicza „Sejny”*, Sejny 1995.
- Kowalski W., *U polskich stoim granic... Opowieść o żołnierzach Baonu KOP „Sejny”*, Suwałki 1999.

- Kozłowski E., *Końcowy okres wojny obronnej Polski (17.9–6.10.1939 r.)*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1989, 3.
- Kozłowski P., *Nadkomisarz Karol Kuraś – oficer informacyjny Wschodnio-Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej we Lwowie w latach 1937–1939*, in: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, vol. 6, ed. T. Dubicki, Łomianki 2015.
- Kozłowski P., *Ochrona kontrwywiadowcza realizowana przez Straż Graniczną na południowym odcinku granicy państwa w latach 1935–1939*, in: *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, vol. 6, ed. A. Przyborowska, Warszawa 2017.
- Kozłowski P., *Oddział Wydzielony KOP "Lwów" w systemie bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej (1938–1939)*, in: *U polskich stali granic. W 90. rocznicę utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2018.
- Kozłowski P., *Powstanie Oddziału Wydzielonego Korpusu Ochrony Pogranicza "Lwów" w świetle zachowanych dokumentów w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie. Geneza, dyslokacja i zadania*, "Biuletyn Problemy Ochrony Granic" 2014, 54.
- Kozłowski P., *Rola i zadania konfidentów i informatorów Straży Granicznej w systemie ochrony granicy państwowej Drugiej Rzeczypospolitej*, in: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, ed. T. Dubicki, Łomianki 2015.
- Kozłowski P., *Wywiad Straży Granicznej na straży nienaruszalności granicy państwa Drugiej Rzeczypospolitej (w latach 1928–1939). Założenia organizacyjne*, "Rocznik Przemyski" 2012, 1.
- Kralisz A., *Na straży wschodnich rubieży. Biografia ostatniego dowódcy KOP gen. bryg. Wilhelma Orlik-Rückemanna (1894–1986)*, Warszawa 1999.
- Kraśnicka-Zajdler U., *Wrzesień 1939 roku widziany oczami Komendanta Głównego Policji Państwowej gen. bryg. Józefa Kordiana-Zamorskiego*, "Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska" 2006, 19.
- Kwiecień M., *Wśród potępieńczych swarów. Prawne aspekty rozliczeń politycznych wśród uchodźstwa polskiego we Francji i Wielkiej Brytanii 1939–1943*, Kraków 2013.
- Kula H.M., *Polska Straż Graniczna w latach 1928–1939*, Warszawa 1994.
- Kurus A., *Korpus Ochrony Pogranicza*, part 1, 38 *Dywizja Piechoty Rezerwowa*, Warszawa 2018.
- Lachowicz J., *Bitwa 3. Pułku Piechoty Korpusu Ochrony Pogranicza z wojskami sowieckimi we wrześniu 1939 roku*, ed. Z. Matuszak, Piotrków Trybunalski 2004.
- Litwiński R., *Eyewitnesses' accounts as an historical source. Research experiences*, "Acta Poloniae Historica" 2008, 97.
- Litwiński R., *Komisja rehabilitacyjno-kwalifikacyjna dla byłych policjantów (1946–1952)*, "Dzieje Najnowsze" 2004, 36, 1.
- Litwiński R., *Kordian Józef Zamorski "granatowy" generał*, Lublin 2018.
- Litwiński R., *O bezpieczeństwo wewnętrzne odrodzonej Rzeczypospolitej (1917–1922)*, "Przegląd Historyczno-Wojskowy" 2018, 1–2.
- Litwiński R., *Okupacyjne losy policjantów w polskiej historiografii. Stan badań i postulaty badawcze*, "Studia Podlaskie" 2007/2008, 17.
- Litwiński R., *Piłsudski – Śmigły – Składkowski w świetle dzienników Kordiana Zamorskiego z lat 1930–1938*, in: *Polska w XIX i XX w. – społeczeństwo i gospodarka*, eds. W. Caban et al., Kielce 2013.
- Litwiński R., *Policja II Rzeczypospolitej – pomiędzy negacją a gloryfikacją. Historiografia i postulaty badawcze. Cz. 1 – Stan badań do 1989 roku*, "Historyka. Studia Metodologiczne" 2022, 52.
- Litwiński R., *Policja II Rzeczypospolitej – pomiędzy negacją a gloryfikacją. Historiografia i postulaty badawcze. Cz. 2 – Stan badań od 1990 roku*, "Historyka. Studia Metodologiczne" 2022, 52.

- Litwiński R., *Policja II Rzeczypospolitej – pomiędzy negacją a gloryfikacją. Historiografia i postulaty badawcze. Cz. 3 – Losy policjantów po 1 września 1939 roku i podsumowanie cyklu*, "Historyka. Studia Metodologiczne" 2023, 53.
- Litwiński R., *Policja Państwowa w Małopolsce Wschodniej. Organizacja i wpływ na jej losy działań wojennych w 1939 roku*, in: *Ukraina-Polshcha: uroky Druhoi Svitovoi viiny. Materialy naukovooho seminaru molodykh vchenykh* (27 liutoho 2003 r.), Ternopil 2003. [Україна-Польща: уроки Другої Світової війни. Матеріали наукового семінару молодих вчених (27 лютого 2003 р.), Тернопіль 2003].
- Litwiński R., *Policja Województwa Śląskiego we wrześniu 1939 r. w świetle raportu inspektora Józefa Żółtaszka*, ed. R. Litwiński, "Res Historica" 2011, 31.
- Litwiński R., *Silni, zwarci, gotowi...? Polskie przygotowania do wojny w świetle relacji gen bryg. Kordiana Zamorskiego*, in: *Mity i legendy w polskiej historii wojskowości*, vol. 2, eds. W. Caban, J. Smoliński, Kielce 2014.
- Litwiński R., *Skutki działań wojennych w 1939 r. dla policji w Małopolsce Wschodniej*, "Dzieje Najnowsze" 2007, 39, 2.
- Litwiński R., *Uwagi do stanu badań nad Policją Państwową*, "Res Historica" 2000, 11.
- Łach W.B., *Fortyfikacje odcinka "Sarny" w wojnie 1939 roku*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza*, ed. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005.
- Maleszyk R., *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918–1956*, "Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2009, 62–63.
- Matuszak Z., *Przygotowanie i udział w działaniach wojennych Straży Granicznej we wrześniu 1939 r.*, in: *80. rocznica powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej*, vol. 2, ed. A. Gośławska-Hrychorczuk, Warszawa-Kętrzyn 2008.
- Mazur K., *Skuteczni, odpowiedzialni, kompetentni. Straż Ochrony Kolei wczoraj i dziś 1918–2008*, Warszawa 2008.
- Milewski E., *Wojenne straty Straży Granicznej II Rzeczypospolitej poniesione w latach 1939–1945 w świetle dokumentu Wojsk Ochrony Pogranicza*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Misiuk A., *Policja w kampanii wrześniowej. Raport komendanta głównego Policji Państwowej z 9 listopada 1939*, in: *Losy policjantów polskich po 1 września 1939. Studia i materiały*, eds. P. Majer, A. Misiuk, Szczecino 1996.
- Misiuk A., *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.
- Nikołajuk J., *Inspektor SG Marian Staniszewski – w obronie Suwalszczyzny (1939 r.)*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Nikołajuk J., *Obwód Straży Granicznej "Suwałki". Powstanie i działalność*, in: *80. rocznica powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej*, vol. 2, ed. A. Gośławska-Hrychorczuk, Warszawa-Kętrzyn 2008.
- Nikołajuk J., *Rozformowanie Batalionu KOP "Suwałki" w świetle zachowanych rozkazów dziennych (1939 r.)*, in: *U polskich stali granic. W 90. rocznicę utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, P. Skubisz, Szczecin-Warszawa 2018.
- Nikołajuk J., *Rozpoznanie przedpola w Prusach Wschodnich przez Obwód SG "Suwałki" po ogłoszeniu częściowej mobilizacji w marcu 1939 r.*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Nikołajuk J., *Zarys dziejów Straży Granicznej (1928–1939)*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Ochał A., *Batalion Korpusu Ochrony Pogranicza "Suwałki" 1927–1939*, Suwałki 2009.

- Ochał A., *Korpus Ochrony Pogranicza (1924–1939) Zarys historii i zadań formacji*, in: *U polskich stali granic. W 90. rocznicę utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, P. Skubisz, Szczecin-Warszawa 2018.
- Ochał A., *Major Antoni Wilk i jego służba w przedwojennych i powojennych formacjach granicznych*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Ochał A., *Na litewskiej rubieży. Brygada KOP "Grodno" (1929–1939)*, Warszawa 2017.
- Ochał A., *Placówka Wywiadowcza KOP nr 1 "Suwałki"/"Grodno" (1929–1939)*, in: *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, vol. 1, ed. T. Dubicki, Łomianki 2010.
- Ochał A., *Śladem ojca. Wacław Romiszewski i jego służba w formacjach ochrony granicy*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Ochał A., *Tarcza II Rzeczypospolitej. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2018.
- Ochał A., Promińska K., *Bibliograficzne zestawienie wydawnictw źródłowych, artykułów i książek poświęconych historii Straży Granicznej (1928–1939)*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Ochał A., Skubisz P., *Retrospektywna bibliografia Korpusu Ochrony Pogranicza (1924–2017)*, in: *U polskich stali granic. W 90. rocznicę utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, P. Skubisz, Szczecin-Warszawa 2018.
- Orlik-Rückemann W., *Na straży wschodnich rubieży. Biografia ostatniego dowódcy KOP gen. Wilhelma Orlik-Rückemanna (1894–1986)*, Warszawa 1999.
- Paprocki M., *Straż Graniczna w ochronie granicy północno-zachodniej, zachodniej i południowej w latach 1928–1939*, Kętrzyn 2000.
- Paprocki M., Prochwicz J., *KOP w planach mobilizacyjnych II Rzeczypospolitej*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza*, ed. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005.
- Pawlak K., *Więziennictwo polskie w latach 1918–1939*, Kalisz 1995.
- Pawlak K., *Za kratami więzień i drutami obozów*, Kalisz 1999.
- Peplowski A., *Wywiad Polski na ZSRR 1921–1939*, Warszawa 1996.
- Peplowski A., Misiuk A., *Policja Państwowa we wrześniu 1939 r.*, in: *Zbrodnia katyńska. Droga do prawdy*, ed. M. Tarczyński, Warszawa 1992.
- Pindel K., *Obrona Narodowa 1937–1939*, Warszawa 1979.
- Piowowski E., *O szkoleniu oficerów rezerwy w Korpusie Ochrony Pogranicza (1938–1939)*, "Przegląd Wojsk Lądowych" 2001, 2.
- Polak B., *Stan badań nad dziejami formacji granicznych 1918–1939*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998.
- Polskie Siły Zbrojne w Drugiej Wojnie Światowej*, vol. 1, *Kampania wrześniowa 1939*, part 1, *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*, Londyn 1951.
- Porwit M., *Komentarze do historii polskich działań obronnych 1939 roku*, part 1, *Plany i ich załamanie*, vol. 2, *Odwrót i kontrofensywa*, Warszawa 1969.
- Przybylski J., *Udział Marynarki Wojennej w walce o granice Polski i jej współdziałanie z KOP i Strażą Graniczną w ich obronie*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza*, ed. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005.
- Prochwicz J.R., *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*, Warszawa 2003.
- Prochwicz J., *Korpus Ochrony Pogranicza w przededniu agresji sowieckiej*, in: *Polski wrzesień 1939 r. – wojna na dwa fronty*, ed. H. Stańczyk, Piotrków Trybunalski 2000.
- Prochwicz J., *Korpus Ochrony Pogranicza w przededniu wojny*, part 1, *Powstanie i przemiany organizacyjne KOP do 1939 r.*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1994, 3.

- Prochwicz J., *Korpus Ochrony Pogranicza w przededniu wojny, part 2, Przemiany organizacyjne i przygotowania wojenne KOP w 1939 roku*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1994, 4.
- Prochwicz J., *Przygotowania Straży Granicznej do działań wojennych 1939 roku*, in: SGO "Narew" i GO "Grodno" w wojnie obronnej 1939 r., Białystok–Przasnysz 2004.
- Prochwicz J., *Status Straży Granicznej w Siłach Zbrojnych II Rzeczypospolitej we wrześniu 1939 r.*, "Przegląd Historyczno-Wojskowy" 2009, 1.
- Prochwicz J., *Walki oddziałów KOP na obszarach północno-wschodniej Polski*, "Białoruskie Zeszyty Historyczne" 2000, 13.
- Prochwicz J., Konstankiewicz A., Rutkiewicz J., *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2006.
- Słownik Języka Polskiego*, issue 1, eds. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900.
- Roman W.K., *Internowanie żołnierzy KOP na Litwie i Łotwie w 1939 roku*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza*, ed. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005.
- Rost S., *Straż Graniczna w walkach o Chojnice w 1939 r.*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1989, 3.
- Rymaszewski J., *Generał brygady Jan Tomasz Gorzechowski*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, ed. B. Polak, Koszalin 1998.
- Rybka R., Stepan K., *Najlepsza broń. Plan mobilizacyjny "W" i jego ewolucja*, Warszawa 2010.
- Sadowski J., *Odcinek umocniony "Sarny"*, Warszawa 2017.
- Semków P., Kmdr ppor. Zbigniew Braniecki – oficer KOP i Marynarki Wojennej, in: *Amor patriae nostra lex. Losy funkcjonariuszy i żołnierzy polskich formacji granicznych w latach II wojny światowej i okresie powojennym*, ed. A. Gosławska-Hrychorczyk, Warszawa–Kętrzyn 2008.
- Siemak Z., *Przygotowania do wojny oraz przebieg jej pierwszych 17 dni w świetle raportu komendanta głównego Policji Państwowej z dnia 9 listopada 1939 roku*, in: *Polski wrzesień 1939 r. – wojna na dwa fronty*, ed. H. Stańczyk, Piotrków Trybunalski 2000.
- Skubisz P., *Przyczynek do retrospektywnej bibliografii historycznej Korpusu Ochrony Pogranicza (1924–2006)*, "Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej" 2006, 3.
- Skubisz P., *Przygotowania Korpusu Ochrony Pogranicza do konfliktu zbrojnego na terenie Wileńszczyzny*, in: *U polskich stali granic. W 90. rocznicę utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2018.
- Skupień P., Śliwa A., Wystel M., *Straż Graniczna 1928–1939, part 1*, Warszawa 2021.
- Skupień P., Śliwa A., Wystel M., *Straż Graniczna, part 2*, Warszawa 2021.
- Sobczak A.K., *Mazowiecki Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej w Ciechanowie w latach 1928–1939*, Ciechanów 2015.
- Sobczak A.K., *Meldunki sytuacyjne Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowego (Okręgu) Straży Granicznej w latach 1928–1939 jako źródło informacji kontrwywiadowczej*, in: *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, vol. 5, part 1, ed. A. Przyborska, Warszawa 2018.
- Sobczak A.K., *Straż Graniczna w Działdowie 1928–1939*, Działdowo–Olsztyn 2020.
- Sprawcy klęski wrześniowej przed sądem historii. Dokumenty komisji badawczych władz polskich na emigracji*, eds. M. Adamczyk, J. Gmitruk, Warszawa 2005.
- Sprengel B., *Policja Państwowa wobec zagrożenia wojennego w 1939 roku*, in: *Polska wobec zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy*, eds. H. Cwiąg, Z. Cutter, Częstochowa 2012.
- Steblik W., *Armia "Kraków" 1939*, Warszawa 1989.
- Stepan K., Wesołowski A., *To proste – będziemy się bić. Polskie przygotowania obronne (marzec–sierpień 1939)*, Warszawa 2019.
- Suchcitz A., *Korpus Ochrony Pogranicza*, in: *Napaść sowiecka i okupacja polskich ziem wschodnich (wrzesień 1939)*, eds. J. Jasnowski, E. Szczepanik, Londyn 1986.

- Suchorski J., *Szwadron kawalerii KOP "Olkieniki". Szkic historyczny (dokończenie)*, "Przegląd Kawalerii i Broni Pancерnej" 1966, 42.
- Suchorski J., *Szwadron kawalerii Korpusu Ochrony Pogranicza "Olkieniki", szkic historyczny*, Białystok 2007, <http://szwadron10pul.vipserv.org/wp-content/uploads/2010/04/olkieniki.pdf> [access: 13.08.2022].
- Surnyt W., 8. Szwadron Kawalerii KOP "Krasne" nad Uszą w kampanii wrześniowej, "Przegląd Kawalerii i Broni Pancерnej" 1970, 60.
- Szarski W., *IV Batalion Korpusu Ochrony Pogranicza "Hel"*, Hel 2014.
- Szawłowski R., *Wojna polsko-sowiecka 1939. Tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne. Agresja sowiecka i polska obrona. Sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie i białoruskie*, vol. 1, Monografia, Warszawa 1997.
- Szczepański K., *Generał Jan Tomasz Gorzechowski komendant Straży Granicznej II RP*, in: 80. rocznica powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej, vol. 2, ed. A. Gośławska-Hrychorczuk, Warszawa-Kętrzyn 2008.
- Szczepański K., *Udział rajgrodzkiej kompanii Straży Granicznej w wojnie obronnej 1939 r.*, "Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej" 2013, 1–2.
- Szczerkowski R., *Udział 163. rezerwowego pułku piechoty w kampanii polskiej 1939 roku*, Wrocław-Warszawa 2019.
- Szubański R., *Bataliony, kompanie, strażnice KOP*, "Przegląd Historyczno-Wojskowy" 2000, 3.
- Szubański R., *Bataliony, kompanie, strażnice KOP*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1993, 3.
- Szubański R., *Korpus Ochrony Pogranicza w obronie granicy wschodniej*, in: *Bitwy września 1939 roku. Materiały z VI Seminarium historyków polskich działań obronnych w 1939 r.*, part 1, *W obronie Kresów Wschodnich*, ed. B. Polak, Koszalin 1993.
- Szubański R., *Krótki zarys działań wojennych na wschodnich terenach II Rzeczypospolitej we wrześniu 1939 r.*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1989, 3.
- Szutowicz A., *Komisarz Marciniak wykonał zadanie*, in: *Na granicach niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości*, eds. A. Ochał, M. Ruczyński, Szczecin 2020.
- Tym W., *Lądowa obrona polskiego wybrzeża morskiego 1–19 wrzesień 1939 r.*, part 3, *Walki od 1.9. do 6.9.1939 r.*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1957, 4.
- Tym W., *Przygotowania do obrony i lądowa obrona polskiego wybrzeża morskiego 1–19 wrzesień 1939 r.*, part 1, *Organizacja oddziałów obrony wybrzeża i przygotowania obronne*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1957, 2.
- Tym W., *Przygotowania do obrony i lądowa obrona polskiego wybrzeża morskiego 1–19 wrzesień 1939 r.*, part 2, *Przygotowania kwatermistrzowskie*, "Wojskowy Przegląd Historyczny" 1957, 3.
- Włodarkiewicz W., *Małopolska Wschodnia 1939*, Warszawa 2020.
- Włodarkiewicz W., *Oddziały Korpusu Ochrony Pogranicza na przedmościu rumuńskim w 1939 roku*, in: *Korpus Ochrony Pogranicza*, ed. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005.
- Włodarkiewicz W., *Przed 17 września 1939 roku. Radzieckie zagrożenie Rzeczypospolitej w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych 1924–1939*, Warszawa 2002.
- Włodarkiewicz W., *Przedmoście rumuńskie 1939*, Warszawa 2003.
- Włodarkiewicz W., *Radzieckie zagrożenie Rzeczypospolitej w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych 1921–1939*, Warszawa 2001.
- Włodarkiewicz W., *Stan bezpieczeństwa wewnętrznego w województwie tarnopolskim (1 stycznia 1939–31 sierpnia 1939 roku)*, "Niepodległość i Pamięć" 2018, 3.
- Wojna obronna Polski 1939. Wybór źródeł*, eds. E.J. Kozłowski et al., Warszawa 1968.

Woźniak L., *1 Pułk Kawalerii KOP 1939 r.*, in: *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918–1939. Studia i materiały*, vol. 1, oprac. B. Polak, Koszalin 1998.

Żółtaszek J., *Działalność Policji Woj. Śląskiego przy zajmowaniu Śląska za Olzą, "Kalendarzyk Policji Województwa Śląskiego" 1939.*

ABOUT THE AUTHOR

Robert Litwiński – full professor, works at the Institute of History in the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. His main fields of academic interest are the history of public security institutions in 20th Century, internal policy of the Second Polish Republic, biographies, history of Lublin before WWII, and history of sport. He published more than 150 works, including: *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne* (Lublin 2007); K.J. Zamorski, *Dzienniki (1930–1938)*, eds. R. Litwinski, M. Sioma (Warszawa 2011); *Kordian Józef Zamorski „granatowy” generał* (Lublin 2018); *Lublinianka. Klub niezłomny (1921/22–2021)* (Lublin 2022). He also edited or co-edited 24 other prints.

NOTA O AUTORZE

Robert Litwiński – prof. dr hab., Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Historii. W kręgu jego naukowych zainteresowań znajdują się m.in.: historia organizacji bezpieczeństwa publicznego na ziemiach polskich w XX w., polityka wewnętrzna władz państwowych II Rzeczypospolitej, biografistyka, dzieje międzywojennego Lublina, historia sportu. Jego dorobek naukowy obejmuje około 150 prac, wśród których znajdują się m.in.: *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne* (Lublin 2007); K.J. Zamorski, *Dzienniki (1930–1938)*, oprac. R. Litwiński, M. Sioma (Warszawa 2011); *Kordian Józef Zamorski „granatowy” generał*, Lublin 2018; *Lublinianka. Klub niezłomny (1921/22–2021)* (Lublin 2022); a także 24 prace pod redakcją lub współredakcją.